

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**OSOBNOST A POLITIKA TOMÁŠE GARRIGUE
MASARYKA**

Autor práce: Tomáš Herda

Studijní obor: Regionální studia

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce: doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Katedra: Katedra společenských věd

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Rudolfu Kučerovi, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1 Historický přínos Tomáše Garrigue Masaryka ke vzniku Československa.....	7
1.1 Formování osobnosti T.G. Masaryka.....	7
1.1.1 Masarykova rodina.....	7
1.1.2 Vzdělání.....	8
1.1.3 Masarykův osobní život.....	10
1.2 Situace před První světovou válkou.....	10
1.2.1 Masarykova novinářská činnost.....	11
1.2.2 Masarykova předválečná politika.....	12
1.3 Příčiny vzniku první světové války.....	14
1.4 Byla válka opravdu nevyhnutelná?.....	16
1.5 Masaryk během první světové války.....	17
1.5.1 Kdo nese vinu za rozpoutání války.....	18
1.5.2 Motivace a připravenost Německa a Rakousko-Uherska bojovat.....	21
1.5.3 Rozchod s Rakouskem.....	22
1.5.4 Rok 1914 na české politické scéně.....	23
1.5.5 Stranický systém.....	23
1.5.6 Situace ve společnosti.....	24
1.5.7 Politická situace po rozpoutání války.....	26
1.5.8 Masarykova iniciativa.....	26
2 Historický přínos Tomáše Garrigue Masaryka ke vzniku a výkonu úřadu prezidenta republiky.....	28
2.1 Kdo bude hlavou nového státu.....	28
2.1.1 Vliv českých exilových politiků v zahraničí.....	29
2.2 Postavení T. G. Masaryka v nověvzniklém státě.....	30
2.3 Vstup T. G. Masaryka do funkce prezidenta.....	31
2.4 Situace před příjezdem nového prezidenta.....	33
2.5 Nutnost oddělení od Rakousko-Uherska.....	34
2.6 Návrat prezidenta do vlasti a první léta vlády.....	36
2.7 Dvacátá léta.....	37
2.7.1 Smrt Charlotty.....	38
2.8 Třicátá léta.....	39
2.8.1 Masarykova demise.....	40

3 Politika a hodnoty u Tomáše Garrigue Masaryka.....	41
3.1 Politické hodnoty T.G. Masaryka	41
3.2 Bojovník za pravdu	41
3.2.1 Kauza pravosti rukopisů.....	42
3.2.2 Hilsneriáda	47
3.2.3 Náboženské spory	49
3.3 Masarykova angažovanost v otázkách tolerance a společnosti.....	50
3.3.1 Masaryk ve vztahu k Židům.....	50
3.3.2 Masarykův postoj k ženám a rovnoprávnosti.....	51
3.4 Odkaz idejí Tomáše Garrigue Masaryka pro dnešní dobu.....	51
Závěr	52

Úvod

Tématem této bakalářské práce je *Osobnost a politika Tomáše Garrigue Masaryka*. Tomáše Garrigue Masaryka bychom mohli zařadit mezi osobnosti, které se nejvíce zapsaly do novodobých dějin naší země. Je možné, že vše byla pouhá souhra náhod, že právě v okamžiku, kdy Evropa měla projít nepříliš příznivými časy poznamenanými První světovou válkou a poté se přetvořit do úplně jiné formy, se objevilo několik osobností, které měly schopnosti a chuť se angažovat v procesu utváření nové evropské politiky a ustanovení nových společensko-sociálních hodnot. Mezi tyto osobnosti, které se nejvíce podílely na formování nové Evropy, bychom si mohli zařadit taková jména jako jsou Woodrow Wilson, Georges Clemenceau, David Lloyd George a samozřejmě také osobnost pozdějšího prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka.

Práce by se měla primárně věnovat přínosu osobnosti Tomáše Garrigue Masaryka k formování československého státu. Dále pak také činnosti Tomáše Garrigue Masaryka ve funkci prezidenta a jeho zahraničním aktivitám. Výsledkem bakalářské práce by měla být ucelená analýza hlavních politických a myšlenkových přínosů Tomáše Garrigue Masaryka pro vývoj a fungování československého státu.

Mezi zdroje této bakalářské práce patří především primární literatura od samotného Tomáše Garrigue Masaryka, dále pak sekundární literatura předních českých, ale také světových politologů a historiků.

1 Historický přínos Tomáše Garrigue Masaryka ke vzniku Československa

1.1 Formování osobnosti T.G. Masaryka

1.1.1 Masarykova rodina

Tomáš Masaryk se narodil v Hodoníně, v samém srdci moravského Slovácka, ve čtvrtek 7. března 1850 ve smíšené moravsko-slovenské rodině. Právě den jeho narození, který je zasvěcen jménu Tomáš, rozhodl o tom, jak se bude malý chlapec jmenovat. Následně po křtu byl do matriky zapsán pod příjmením Massařík, což se nelíbilo jeho otci, který byl původem Slovák a doma ho psali Mässarik (což byla zdobnělina, česky Řezníček).¹ Jelikož se však chlapec narodil na Moravě, tedy v oblasti českého jazyka, dohodli se na používání jména Masaryk.

Matka Tomáše Masaryka, Terezie Masaryková (rozená Kropáčková) pocházela z moravské maloměstské rodiny, která původně sídlila na střední Moravě, v Prostějově a poté se usadila v jihomoravských Hustopečích. V obou těchto městech převládala němčina a tudíž se Terezii Kropáčkové dostalo německého vzdělání.

Otcem Tomáše Masaryka byl Josef Masaryk, který byl původem ze Slovenska a živil se jako podkoní. Masarykovi rodiče uzavřeli sňatek 15. srpna 1849, Tereza tehdy byla již ve třetím měsíci těhotenství. Masaryk se o svém otci, který byl o deset let mladší než jeho matka, příliš často nezmiňuje. V hovorech s Karlem Čapkem charakterizuje svého otce jako prostého a negramotného slovenského kočí s myslí nevolníka.²

Díky těhotenství Terezie Kropáčkové v době svatby a věkové a společenské nerovnosti se často také spekuluje ohledně otcovství mladého Masaryka. Jednou z možných variant byla ta, že otcem Tomáše Masaryka byl bohatý statkář Nathan Redlich, který byl jistého času zaměstnavatelem jeho matky. Tuto a další podobné spekulace se však nikdy nepodařilo potvrdit, ale ani vyvrátit.³

¹ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláflka, 2007, s. 6.

² SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 23.

³ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 19.

Dítěti je první a hlavní školou rodina; a rodina, to se rozumí, ta mívá vychová a vyučí dítě tím, co mu přikazuje nebo zapovídá – u nás je ve všem, i v rodině, příliš mnoho kázání – jako spíš tím, co dítě doma vidí. Tedy jací jsou rodiče, matka i otec, jaký mají poměr k sobě a k okolí, to má největší vliv na dítě. Prosím vás, když takové děcko doma pozoruje nesoulad a hádky rodičů, hrubost, neúctu, nepravdivost, jak může z něho, nepřemůže-li to v sobě úsilím, být slušný člověk?⁴

1.1.2 Vzdělání

Počátky Masarykova vzdělávání byly opředeny častými spory jeho rodičů, jakým směrem by se měl mladý Tomáš vydat. Jeho otec si přál, aby Tomáš nastoupil do učení, aby mohl co nejdříve přispívat do rodinného rozpočtu. Zatímco přáním Tomášovy matky bylo poslat syna na školy, aby se mohl stát učitelem. Nakonec se rozhodlo, že bude poslán do Vídně, aby se vyučil zámečnickem. Mladý Masaryk však nejspíše kvůli jednotvárnosti této manuální práce utekl a vrátil se zpět k rodičům. Druhým pokusem bylo vyučit Tomáše kovářem, tento pokus byl o mnoho úspěšnější a dá se říci, že tato práce mladého Masaryka bavila. Kdyby nebylo místního kaplana Satory, který si Masaryka povšiml a zasadil se o to, aby nastoupil na studia, nejspíše by u kovářského řemesla zůstal.

Roku 1865 se Masaryk zapisuje ke studiu na německém gymnáziu v Brně. V tuto chvíli také začíná u Masaryka období intenzivní četby, která je považována za rozhodující faktor jeho vzdělávání. Studium na gymnáziu s sebou však přinášelo i jistá úskalí. Prvním problémem byla nepříznivá finanční situace jeho rodičů, z čehož vyplývalo, že pokud se Masaryk chtěl na studiích udržet, musel se živit prací. Tento fakt vedl jeho otce k podání žádosti u vídeňského vedení císařských statků, u kterých byl zaměstnán, o stipendium pro syna. Žádost podpořil i správce hodonínského statku Franz Freyl 7. května 1866 takto: „Už pouhý pohled na vysvědčení z gymnázia připojené k této žádosti musí každého přesvědčit, že Tomáš Masaryk je opravdu žák nadaný a pilný, protože zjevně musel vynaložit mnoho snahy a talentu, aby získal první místo mezi úctyhodným počtem 71 žáků.“⁵ Následně mu vídeňské ředitelství stipendium přidělilo a kdyby nebylo pozdějšího protirakouského chování jeho otce, nebylo by mu

⁴ ČAPEK K. *Hovory s T.G.M.*. Čin, 1937, s. 25.

⁵ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 30.

odebráno. Druhým problémem byly neshody ohledně náboženských otázek, které měl s vyučujícími. Následkem těchto neshod byl z gymnázia vyloučen.

Díky policejnímu řediteli Antonu Le Monnierovi, u kterého Masaryk působil v obdobích své finanční krize jako domácí učitel jeho syna, se dostává na gymnázium do Vídně, kde následně úspěšně skládá maturitní zkoušku.⁶ Ještě však předtím než Masaryk odmaturoval, zasáhla ho náhlá smrt Le Monniera. Jakkoli citelná byla pro Masaryka tato ztráta, došlo vzápětí k náhradě: Masaryk byl přizván do paláce dr. Schlesingera, což byl generální ředitel Anglo-rakouské banky. Zde a později v rodině Steinů získal nové působiště – tady bydlel a stravoval se, pomáhal v učení bankéřským potomkům, dostával měsíčně kapesné sto zlatých, což byl tenkrát značný obnos. A navíc salony boháčů představovaly vysoce inspirativní střediska – scházela se v nich vídeňská elita, politici, vědci, vrcholní literáti – Masaryk zde mohl sledovat vzrušené debaty o klíčových problémech doby. Hovořilo se nadčasově o filosofii dějin, ale i zcela aktuálně o tom, jak se bortí monarchistický princip, jak masy vstupují na politickou scénu, atd. Masaryk vycítil, že v těchto diskusích převládá hledisko ohroženého panstva, a snažil se podržet si ideovou nezávislost, kritický odstup a nadhled. Zkušenosti, jichž nabyl v přepychových domech, byly protikladné těm, které si přinášel ze světa chudoby, ale i mezi bohatými shledával lidi, kteří nezřídka nebyli dokonalí, nebyli šťastní, peníze je mnohdy izolovaly. Poznal tak dvojí polohu života, vstříbal obojí a s žádnou se neztotožnil.

Krátce poté, co Masaryk úspěšně opouští gymnázium, nastupuje na vídeňskou univerzitu. Zde si především díky své sečtělosti brzy získává uznání svých spolužáků. Zpočátku si zvolil filologii, ale postupně se výběrem přednášek zaměřil na filosofii. Mezi profesory, kteří Masaryka nejvíce oslovili a jejichž přednášky navštěvoval, patřili hlavně Theodor Gomperz, Franz Brentano a Robert von Zimmermann. Po čtyřech letech vysokoškolských studií se Tomáš Masaryk připravoval k vypracování své doktorské práce z filosofie, která vznikala pod vedením Franze Brentana⁷ a jejímž tématem byla povaha duše u Platona.⁸

⁶ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláflka, 2007, s. 14.

⁷ PATOČKA J. *Tři studie o Masarykovi*. Mladá fronta a Vyšehrad, 1991, s. 26.

⁸ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 39.

Poté se Masaryk rozhodl pro další studia, tentokrát na univerzitě v Lipsku. Masarykův pobyt na této univerzitě svědčí především o jeho snaze po zdokonalování a o neúnavné zvědavosti, o touze intelektuálně se vzdělávat nebo i zpochybňovat to, čeho nabyl za vídeňských studií. Studia zakončuje habilitační prací, ve které se věnuje tématu sebevraždy.

1.1.3 Masarykův osobní život

Během studií v Lipsku se Tomáš Masaryk seznamuje se svojí budoucí manželkou, americkou studentkou Charlottou Garrigue⁹, která studovala hudbu na tamní konzervatoři.

V dopise z 29. června 1877 oznamuje Masaryk své přítelkyni Zdeňce Šemberové¹⁰, že se nedávno seznámil s jistou americkou občankou, slečnou Charlottou Garriguovou. „Zvláštní charakter (té Američanky) na mne mocněji působí, než jsem ze začátku myslel; nevšední jasnost myšlenek, prostota mravů, jemnost chování se ve společnosti a praktičnost v každém oboru; k tomu mocný zápal pro umění a vědu a mohutný cit pro dobro a krásno zdají se býti požadavky ženy, kterou každý milovati musí. Já věru pomyslil na to, že bych ji dovedl milovati; nedal jsem si však, aniž dám, nejmenší práce city nějaké v ní vylouditi, jelikož jsem nikdy radost neměl ve hře s city.¹¹

1.2 Situace před První světovou válkou

Poslední léta před válkou... to jsem poslancoval; krom toho jsem psal a vydal svou knihu „Rusko a Evropa“. To přišel německý nakladatel Diederichs, četl můj nekrolog o Tolstém; smluvil jsem se s ním, že seberu své studie o Rusku a vydám je u něho. Dva díly už vyšly; třetí, o Dostojevském, mám dosud v rukopise. Chtěl bych ještě ledacos napsat, ale čas, pane, chybí mi čas.¹²

17. července roku 1882 se Masaryk stává mimořádným profesorem na nově zřízené univerzitě v Praze. Důvodů, proč vyměnil své působení ve Vídni za Prahu je

⁹ HERBEN J. *Masarykův rodinný život*. Fr. Borový, 1948, s. 8.

¹⁰ HERBEN J. *Masarykův rodinný život*. Fr. Borový, 1948, s. 10.

¹¹ HERBEN J. *Masarykův rodinný život*. Fr. Borový, 1948, s. 13.

¹² ČAPEK K. *Hovory s T.G.M.*. Čin, 1937, s. 135.

několik. Jednak se ve Vídni po návratu svých blízkých přátel zpět do Prahy cítil osamělý, ale také nedobrá finanční situace celé jeho rodiny ho donutila k odchodu. V srpnu 1882 se tedy Masaryk vydává do Prahy, nejdříve sám, aby zajistil bydlení a poté v září se do hlavního města Českého království stěhuje i se svou ženou a dětmi.

1.2.1 Masarykova novinářská činnost

Již 15. října 1883, necelý rok po jeho příjezdu do Prahy, začal Masaryk vydávat měsíčník *Athenaeum*, který vycházel v deseti číslech ročně až do roku 1893. Tento časopis byl dynamicky otevřen moderním vědeckým směrům, orientoval se na Západ, ale byl ještě velmi akademický.¹³

*Protože jsem viděl, že nám chybí orgán odborné kritiky, založil jsem měsíčník „Athenaeum“; byly tam recenze o domácích i cizích odborných spisech, ale také o belletrii – pro mne byla belletrie vždycky stejně důležitým pramenem poznání jako věda.*¹⁴

Pro širší veřejnost a v duchu národního vzdělávání (osvětění) po něm nastoupila revue *Naše doba*, která začala vycházet 20. října 1893. Tento druhý časopis zanikl až v roce 1949 – po nástupu komunistů k moci v únoru 1948. Neúnavný Masaryk podnítil vznik třetího časopisu, který vycházel v letech 1886 až 1915. Ten byl určen užší čtenářské obci a jmenoval se *Čas*. V roce 1915 byl rakouskou cenzurou zakázán a v letech 1920 až 1923 krátce vycházel znovu. Zpočátku šlo o měsíčník, v roce 1887 se změnil ve čtrnáctideník a v roce 1889 v týdeník, v letech 1900 až 1915 pak byl deníkem. Tento časopis Masaryk vlastně nezaložil. Jeho vedení oficiálně zajišťoval Masarykův velký přítel a budoucí životopisec, spisovatel Jan Herben.¹⁵

V jednom ze svých článků, ve kterém Masaryk kritizuje nedostatky české kulturní a vědecké produkce, navrhuje řadu jedenácti opatření k nápravě: 1) vydávání kvalitních monografií, překládání důležitých děl do češtiny; 2) založení české akademie věd; 3) vydání encyklopedického slovníku; 4) vydávání odborných časopisů; 5) vydávání diskusních časopisů na vysoké úrovni; 6) zvyšování úrovně diskusí nejen ve vědách; 7) nýbrž také v politice; 8) rozvinutí přednáškové činnosti odborníků; 9)

¹³ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 61.

¹⁴ ČAPEK K. *Hovory s T.G.M.*. Čin, 1937, s. 94.

¹⁵ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 61.

vydávání odborných časopisů v cizích jazycích; 10) výuka světových jazyků; 11) otevírání nových českých univerzit.¹⁶

Počátkem 20. století se Masaryk začíná čím dál intenzivněji zabývat otázkami demokracie. Dle jeho názoru právě autokracie má největší podíl viny na úpadku morálních a historických hodnot tehdejší evropské civilizace. Masaryk byl toho názoru, že autokracie v konečném důsledku odebírá jedinci možnost dávat vlastnímu životu a jednání nějaký hlubší smysl. K tomuto závěru dochází už ve svých prvních pracích, věnovaných tématu sebevraždy.

1.2.2 Masarykova předválečná politika

Po údobí příprav nadešel pro Masaryka čas praktické politické akce. Tehdy byl přijat všeobecný volební zákon a vyhlášeny volby. Masaryk založil svoji stranu, tzv. realistickou – byla sice malá, říkali jí profesorská nebo mudrlantská, mohla vyslat do voleb pouze dva kandidáty –, ale její vliv byl mimořádný. Masaryk si vybral jako svůj volební obvod Valašsko. V dělnickém vláčku a v drožce či na kole sjezdil křížem krázem celý kraj, uspořádal 78 volebních schůzí, konaly se většinou v zakouřených hostincích a táhly se někdy až do čtyř hodin do rána. Protože byly často dramatické, posílal Masaryk denně korespondenční lístek Charlottě se zprávou, že je v pořádku. Jeho protikandidátem byl majitel pohřebního ústavu, jistý Povondra, klerikál. A tak nebylo divu, že volební boj dostal i podobu konfesního střetnutí. Církev proti Masarykovi vydala letáky, v nichž se například psalo: „Kdo miluje svoji víru, nevolí Masaryka! Kdo miluje svoji manželku, nevolí Masaryka! Která matka miluje své děti, nepodporuje Masaryka! Kdo věří v Krista, nedá hlas Masarykovi!“ První kolo dopadlo nerozhodně. Pro druhé kolo se dělníci na Valašsku rozhodli, že stáhnou svého sociálnědemokratického kandidáta a budou hlasovat pro Masaryka. A tak Tomáš Garrigue Masaryk vyhrál.¹⁷

Když poté Masaryk vstupoval do vídeňského parlamentu, už rozhodně nebyl amatér: jako dokonale připravený politický profesionál přicházel reprezentovat národ, jenž postupně dokázal vytvořit ze své země průmyslové jádro i obilnici mocnářství. České sebevědomí vzrostlo natolik, že Masaryk už mohl prosazovat rovná práva i

¹⁶ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 60.

¹⁷ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláflka, 2007, s. 53.

rovnou moc. A vystupoval nejen jako uvědomělý Čech, ale též jako Evropan, dokonale obeznámený s politikou světových mocností (vzpomeňme, že byl několikrát ve Spojených státech a znal se s čelními představiteli Ameriky, ať už to byl prezident Theodor Roosevelt nebo milionář Charles Crane. A navštívil také několikrát Rusko – chtěl si ověřit, zda odtud z Východu lze čekat jakousi budoucí spásu. O svých rozhovorech s Tolstým, Gorkým, Miljukovem, Plechanovem a o svém zevrubném bádání sepsal třísvazkovou práci *Rusko a Evropa*¹⁸ – objasnil, že carismus je prohnílý, že je nutno spoléhat leda na demokratické evropské síly).

S novými poslanci se musel pozdravit císař Franz Josef – nevyznával ovšem parlamentarismus. A tak do sloupové síně vešel vlastně jen z této nutnosti. Když přistoupil k Masarykovi, pronesl s pohoršeným údivem: „Tak to jste vy, ten Masaryk!“, nepodal mu ruku a pokročil dál. Načež se Masaryk otočil na podpatku a bez ohledu na Apoštolské Veličenstvo opustil ceremoniál. Tato jeho reakce byla krajně opovážlivá.¹⁹

Přestože Masaryk před válkou netoužil po zničení Rakouska, přemýšlel hodně o způsobu jeho demokratizace.²⁰

Masaryk se vyznačoval svou otevřeností světu, která se projevovala jeho zájmem o různé země a národy na zeměkouli, což nebylo v té době tak častým jevem. Kromě cest do různých zemí, například do Velké Británie, Masaryk poznal poměrně dobře Itálii, Rusko a především Spojené státy americké.

Spojené státy znal Tomáš Masaryk dobře díky své americké ženě, ale také díky několika cestám, které tam před válkou podnikl. Poprvé se Masaryk vydal do New Yorku v roce 1878²¹, aby se oženil se Charlottou Garriguovou. Poprvé se ve Spojených státech zdržel pouhých třináct dní. Podruhé se za oceán vydává až v roce 1902, kdy zde přednášel o české literatuře, dějinách a obecněji o slovanských otázkách v cyklu třinácti přednášek v angličtině na chicagské univerzitě, kde ostatně přijal čestný doktorát. Jeho přednáškám se dostalo jistého ohlasu i v americkém tisku.

¹⁸ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 86.

¹⁹ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláfka, 2007, s. 55.

²⁰ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 91.

²¹ HERBEN J. *Masarykův rodinný život*. Fr. Borový, 1948, s. 19.

V roce 1907 se do Spojených států vydává znovu, tentokrát spolu s manželkou podniká turné po amerických městech, v nichž žilo větší množství českých krajanů. Jeho přednášky, tentokrát konané v češtině, se týkaly politického postavení českého národa v Rakousku a měly pozornost krajanů zaměřit na úděl jejich rodáků, kteří ve vlasti zůstali.²²

V roce 1908 vychází v Lidových novinách článek od autora Huga Vavrečky, písničho pod pseudonymem Vavris. Tento článek je ve skutečnosti povídkou situovanou ve fantazii do roku 1930 s tím, že „Češi konečně povstali proti Rakousku a vyhlásili republiku nazvanou Spojené země československé a jejím prezidentem zvolili věkem již nachýleného starce, profesora Masaryka“. Zajímavostí je, že tento Hugo Vavrečka byl děd Václava Havla.²³

1.3 Příčiny vzniku první světové války

Pokud bychom chtěli zkoumat příčiny vzniku První světové války, museli bychom na jedné straně sledovat vliv Pruska na vytvoření Říše, politické koncepce Bismarckovy, filosofické tendence v Německu a jeho hospodářskou situaci, která byla ovládána přirozenou touhou Německa po obchodních odbytích, které bylo pro ně těžké získat. Vše vedlo k vizi světové velmoci. Dále bychom museli analyzovat situaci v Rakousko-Uhersku, jež byla poznamenána spleťmi národnostními problémy, umělostí vládních institucí a neustálým strachem z vnitřního rozvratu. Na druhé straně bychom měli zkoumat vzláštní směs ctižádosti a idealismu, které ovládaly politiku Ruska. Díky tomu Rusko trvale vzbuzovalo strach u svých sousedů a to především u Německa. Museli bychom porozumět trvalým obavám z nové agrese, sužujícím Francii od roku 1870, zkoumat obnovený růst sebedůvěry, z níž načerpala sílu postavit se dalším hrozbám, a nepouštět ze zřetele rány, jež jí v boku zanechalo Německo chirurgickým vyříznutím Alsaska-Lotrinska.²⁴ A konečně bychom museli sledovat postupný pohyb v politice Británie, opouštějící pojetí izolace směrem k začleňování do evropského systému, a její pozvolné procitání do reality německého cítění vůči ní.²⁵

²² SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 108.

²³ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláfk, 2007, s. 58.

²⁴ MASARYK T.G. *Nová Evropa*. Doplněk, 1994, s. 119.

²⁵ HART L. *Historie první světové války*. Jota, 1992, s. 11.

Přestože bezprostředním podnětem k vypuknutí První světové války byl sarajevský atentát na rakouského arcivévodu Františka Ferdinanda, nelze tuto událost považovat za skutečnou příčinu války. Rozpory mezi zneprátelenými mocnostmi byly tak hluboké, že konflikt byl nevyhnutelný již před atentátem. Rozhodujícími faktory byly ambice, obavy a chybné odhady Německa, Ruska, Francie a Velké Británie. Vedení všech čtyř zemí se domnívala, že tehdejší situace ohrožuje jejich životní zájmy.²⁶

Osudová jiskra tedy vzplála v Sarajevu, hlavním městě Bosny, 28. června 1914. První mrtvý světové války padl jako oběť ironického žertu osudu. Vášniví slovanští nacionalisté, usilující uspíšit svou věc zavražděním arcivévody Františka Ferdinanda, dědice Františka Josefa, si zvolili právě tohoto vlivného představitele Rakouska, jenž byl jejich přítelem. I František Ferdinand měl své sny – snil o rekonstrukci říše, v níž by oněch několik národů nespojovalo poddanství, nýbrž federace. Pro většinu bosenských Slovanů byl ovšem pouhým symbolem despoty a extrémní nacionalistické vlády, spiklenci připravující jeho smrt, měli k nenávisti ještě o důvod víc, poněvadž jeho sen o usmíření uvnitř říše by mohl zkřížit jejich vlastní snění o odtržení od říše a spojení se Srbskem, jež by dalo vzniknout širšímu Jiho-Slovanskému státu.²⁷

Rakousko, na jehož území žilo třicet milionů Srbů, cítilo, že největší hrozbou je pro něj Srbsko, které se považovalo za vůdce všeslovanského hnutí. Není proto divu, že se objevil názor, podle něž vražda arcivévody, který byl následníkem rakouského trůnu, byla podpořena srbskou vládou. Rakousko proto zaútočilo na Srbsko.

Rakousko bylo již před atentátem ve spojeneckém svazku s Německem, které v něm vidělo rezervoár cenné pracovní a vojenské síly využitelné v kterémkoli konfliktu, do něž se Německo mohlo dostat. Kromě toho bylo Rakousko vynikajícím předmostím pro realizaci německých ambicí na získání vlivu (a snad i územních zisků) ve Středomoří a na Středním východě. Německo sice mělo kolonie – v Africe a v Tichomoří –, ale spojení s nimi bylo zdlouhavé a mimořádně zranitelné. Kromě toho německé generály zneklidňoval pocit, že jsou obklíčeni: Francií a Ruskem na pevnině a Velkou Británií na moři.

²⁶ WARNER P. *První světová válka*. Oldag, 1997, s. 9.

²⁷ HART L. *Historie první světové války*. Jota, 1992, s. 28.

Rusko se cítilo zavázáno respektovat slovanské pouto a podpořit požadavky Srbska, národnostně nejbližšího státu. Kromě toho doufalo, že prostřednictvím kontaktů se Srbskem získává vliv ve středomořských přístavech.

Francie byla ve svazku s Ruskem, protože obě země cítily hrozbu plynoucí z německých ambicí. Jejich spojenecká smlouva měla Německo odradit od útoku na kteréhokoli z nich; bezprostředně po napadení by vypukla válka na východních a západních hranicích Německa, což byla pochopitelně odvěká německá noční můra. Francie měla navíc značné obavy z německého spojení s Rakouskem a Itálií.

Británii neuniklo, že Německo vkládá mnoho sil do budování námořnictva. V německých docích se stavěly ponorky a velké bitevní lodě, přičemž cíl byl jediný – oťrást postavením Velké Británie, jejíž loďstvo bylo tak mohutné, že s výjimkou rusko-japonské války v roce 1905 byl na světových mořích téměř sto let mír. Navzdory tomu se Británie neocitla ve válce proto, že by se Německo pokusilo zpochybnit její námořní nadvládu, ale proto, že dosáhla závazku bránit neutralitu Belgie. Při útoku na Francii totiž Německo v rámci svého strategického plánu porušilo belgickou neutralitu. V pozdějších stadiích války však německá námořní expanze hrozbou pro britské impérium skutečně byla; v ohrožení se ocitly Kanada, Jihoafrická unie, Indie, Austrálie, Nový Zéland a řada dalších území. V roce 1917 vstoupily do války na straně Dohody Spojené státy, které nedokázaly déle přihlížet bezohledné německé ponorkové válce, jejímiž oběťmi se neustále častěji stávaly neutrální lodě. Ještě v roce 1914 se Turecko²⁸ přidalo na stranu Německa a Japonsko uzavřelo spojení se zeměmi Dohody.²⁹

Přestože k usmrcení rakouského arcivévody a spuštění smrtící válečné mašinerie stačila jedna kulka, podle výpočtu provedeného po skončení bojů připadlo na každého vojáka zabitého v bitvách První světové války padesát tisíc výstřelů.³⁰

1.4 Byla válka opravdu nevyhnutelná?

Názorů na příčinu vzniku První světové války existuje celá řada. Stějně tak se mnoho historiků a politologů pře, jestli byl tento konflikt opravdu nevyhnutelný. Například britský historik Niall Ferguson ve své knize *Nešťastná válka* zpochybňuje téměř všechny zažité

²⁸ MASARYK T.G. *Nová Evropa*. Doplněk, 1994, s. 61.

²⁹ WARNER P. *První světová válka*. Oldag, 1997, s. 8.

³⁰ WARNER P. *První světová válka*. Oldag, 1997, s. 9.

představy o příčinách vzniku a následcích První světové války. K tomuto konfliktu, charakteristicky označovanému jako Velká válka, došlo podle Fergusona výhradně vinou Velké Británie, která intervenovala na základě naivních představ o německých záměrech. Podle Fergusona by Britové udělali lépe, kdyby v roce 1914 obětovali Belgii, o tři roky později by pak nedošlo k žádné bolševické revoluci, Německo by vytvořilo sjednocenou Evropu a Británie by zůstala supervelmocí. Díky britskému zásahu se ale z kontinentálního konfliktu stala válka světová, kterou Británie vedla tak nekvalifikovaně, že si to vynutilo zásah Spojených států. Ferguson také dokládá, že válka nebyla vůbec nevyhnutelná. Došlo k ní díky chybným rozhodnutím vedoucích politiků, kteří se později zbavili odpovědnosti tvrzením, že se stali obětí neosobních historických sil. Celá válka byla pošestilostí s katastrofálními následky, většina mužů v ní však navzdory opačným tvrzením protiválečné literatury bojovala s nadšením.³¹

1.5 Masaryk během první světové války

Ve všech operacích rakouské diplomacie v letech 1912 a 1913, které Masaryk odsuzoval jako manipulace, šlo o rakouský imperialismus zaměřený na Balkán. Rakousko, které se od bitvy u Sadové a míru uzavřeného v Praze v roce 1866 nemohlo rozpínat dále na sever, si to neustále chtělo vynahradiť směrem na jih. Bosna a Hercegovina byla příliš chudá, než aby sama o sobě představovala dostatečně přitažlivé území. Oslabování Osmanské říše však lákavě otevíralo prostor k jihovýchodu Balkánského poloostrova. Zbývalo překonat podstatné překážky, neboť po Berlínském kongresu v roce 1878 vedl balkánský nacionalismus ke vzniku samostatných států Rumunska, Srbska a Černé Hory a později i Bulharska.

Podle Masaryka neměly Aehrenthalovy padělky jiný cíl než ospravedlnit expanzivní politiku. Berlínský kongres Rakousko-Uhersku udělil jen prozatímní právo spravovat Bosnu a Hercegovinu. Její anektování v roce 1908 nemělo žádnou pevnou právní oporu. Zcela vymyšlené srbské spiknutí mohlo posloužit jako záminka pro vyhlášení války Srbsku, které bylo mnohem slabší než mocnářství. Po roce 1912 Aehrenthalův nástupce hrabě Leopold Berchtold (1863-1943) politiku v zásadě nezměnil. Dále si dělal zásluku na Srbsko a Masarykovu zprostředkující misi nechal záměrně ztroskotat. Když Gavrilo Princip 28. června 1914 v Sarajevu zavraždil následníka trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda, poskytl tak další záminku, neboť Masaryk zmařil ty předchozí. Gavrilo Princip byl členem tajné organizace Mlada Bosna, jíž dodával zbraně srbský nacionalistický spolek Černé ruka. Podněcovatelem

³¹ FERGUSON N. *Nešťastná válka*. Dokořán, 2004, s. 387-388.

tohoto spolku však nebyla srbská vláda, nýbrž jisté srbské vojenské kruhy. Rakousko-Uhersku to ovšem jako záminka stačilo. Starého císaře Františka Josefa tato záminka ani nijak vzlášť nezabořila. V první řadě mezi ním a arcivévodou Františkem Ferdinandem nepanovaly po citové stránce příliš vřelé vztahy. Z politického hlediska pak nepřilíš utajované vyjednávání Františka Ferdinanda s představiteli slovanských menšin o poměrech po skončení války Františka Josefa císaře nijak nenadchlo. Masaryk se domníval, že Rakousko-Uhersko má legitimní právo požadovat od Srbska vysvětlení, nikoli však mu vnutit vyšetřování a nakonec i vojenské ultimátum. Domníval se, že taková zahraniční politika je sebevraždou pro Rakousko-Uhersko, které bylo v horším stavu, než věřili jeho vedoucí činitelé.³²

1.5.1 Kdo nese vinu za rozpoutání války

Pokud jde o odpovědnost za vypuknutí války, napsalo se toho hodně o vině různých válčících zemí. Podle Masaryka to není jen otázka čistě technická, protože na ní závisí ospravedlnění smyslu a způsobu veškerého jeho působení v letech 1914 až 1918. Věnuje jí první kapitolu svých válečných pamětí. Proti myšlence, že šlo o léčku, již Německu a Rakousko-Uhersku nastražily mocnosti Dohody, se Masaryk vyjádřil v jednom nepublikovaném dopise v angličtině. V době, kdy pracoval na své Světové revoluci, totiž Masaryk 9. září 1922 píše nakladateli Archibaldu Carymu Coolidgovi, který v letech 1922 až 1928 řídil časopis *Foreign Affairs* a s nímž se Masaryk setkal v červnu 1918 na Harvardu. Tento americký časopis byl a dodnes je autoritou v otázkách mezinárodních vztahů. V zářijovém čísle roku 1922 časopis otiskl článek v angličtině od E. D. Morela nazvaný „Zápisy ze setkání náčelníků francouzského a ruského generálního štábu v srpnu 1911“. Podle tohoto článku opírajícího se o jakousi tajemnou francouzsko-ruskou vojenskou dohodu se prý Francouzi a Rusové snažili v roce 1914 vyprovokovat válku a svrhnout za ni přitom odpovědnost na Němce a Rakušany. Masaryk tuto interpretaci odmítá takto:³³ „S velkým zájmem jsem si přečetl váš úvodník a vaše komentáře o ‚Zápisech ze setkání náčelníků francouzského a ruského generálního štábu v srpnu 1911. Dovolte mi, abych vám předložil několik myšlenek, které pozorného čtenáře při četbě vašeho textu napadnou:

³² SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 157-158.

³³ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s.158.

1) Říká se v něm, že ‚pověsti o francouzské a spojenecké nepřipravenosti byly určeny výlučně britským posluchačům . Události ovšem ukázaly opak. Na okraji diplomatických jednání, která bezprostředně předcházela vypuknutí války, skutečnost, že se francouzská vojska soustřeďovala spíše proti Alsasku a Lotrinsku než na belgické hranici, absence koordinace spojeneckých generálních štábů na počátku války, porážka u Antverp, anglická improvizace dobrovolnické armády, nedostatek munice, letadel a zbraní a ruské zhroucení, to vše vede přinejmenším ke zjevnému záměru, že žádná spojenecká příprava ve skutečnosti neexistovala. Ti, kdo navzdory tomu tvrdí, že se spojenci spikli, aby vedli ofenzivní válku proti Německu a Rakousku, by měli používat solidnější argumenty než článek o vojenské dohodě, která měla platit pouze v případě nevyprovokované agrese. 2) Článek pokračuje slovy, že ‚zápis ze setkání‘ ukazuje, že Francie a Rusko již začalo jednat o vojenské ofenzivě proti Ústředním mocnostem, která měla být diplomaticky zakamuflována v ‚obrannou válku‘, a že tato ‚obranná válka‘ by se konala pouze z diplomatických důvodů. Toto tvrzení lze snadno vyvrátit upozorněním na přesné znění preambule dohody: ‚oba náčelníci generálního štábu společně prohlašují, že slova »obranná válka« nelze vykládat ve smyslu války, která by se měla vést defenzivně‘. Jinými slovy, je-li někdo záměrně napaden, nejlepší obranou je útok. To není žádná diplomatická kamufláž; to je zdravý rozum. A po vyhlášení války rozlišení mezi ofenzivou a defenzivou je čistě technické a týká se jen vojenských velitelů. Poznámka francouzského generálního štábu ve 3. článku upozorňuje na skutečnost, že v případě ruské ofenzivy by Německo mohlo být pouze donuceno udržovat větší počet vojsk na své východní hranici. V tom případě by ruská ofenziva byla z francouzského hlediska jen obranným opatřením. 3) Mezi francouzskou narážkou na ‚pomoc britské armády na jejím levém boku‘ a tvrzením pana Herberta Asquitha (britského premiéra v letech 1908 až 1916), že ‚neexistují žádné tajné dohody s cizí vládou, z nichž by pro nás (Brity) vyplývala povinnost poskytnout vojenskou nebo námořní pomoc jakékoli mocnosti‘, neexistuje žádný rozpor. Ani ‚tajné ujednání britského a francouzského generálního štábu‘ nepředstavuje povinnost. Pouze upravuje způsob, jakým by byla britská pomoc poskytnuta, kdyby se Velká Británie měla angažovat po boku Francie proti Německu.

Konečně samy o sobě tyto zápisy zdůrazňují, že ‚mobilizace německé armády nutí Francii a Rusko mobilizovat‘ a že ‚posílení německé železniční sítě a opevnění na hranici s Francií krátce před rokem 1914‘ jen umožňují chystat ofenzivu proti Francii,

kteřá by mohla předcházet akci proti Rusku. Pozdější události tyto předpoklady bohatě potvrdily. Vzhledem k těmto skutečnostem a k rostoucí síle a ne právě smířlivé politice Německa a Rakousko-Uherska vidíme, jak se Rusko snaží po japonské porážce reorganizovat svou armádu.³⁴

Tyto zápisy však neukazují ani stopu komplotu proti Německu, dokud bylo mimo veškeré podezření. Zmíněná opatření byla učiněna teprve po německé mobilizaci a po vyhlášení války.

Odpovědnost leží na lidech, kteří vyvolávají vyhlášení války, ne na vojácích, kteří připravují plány pro všechny případy. Past začne působit, teprve když se do ní zloděj chytí. Obviňovat ruskou a francouzskou vládu z útočného spiknutí, když se ve skutečnosti chystaly k vlastní obraně (buď vojenskou ofenzivou po vyhlášení války, nebo jinými opatřeními), má stejný smysl jako obviňovat majitele, že chystá agresi proti bezbrannému zloději tím, že do svého obývacího pokoje umístí past. Rozhodující by bylo, kdyby se dalo dokázat, že ruská nebo francouzská či britská vláda v některém okamžiku posledních dvaceti let záměrně vyvolaly vyhlášení války Německu, nebo kuly pikle, aby k tomuto vyhlášení došlo. Protože však z textu vyplývá opak, vojenská dohoda a komentáře k ní, které jste otiskli, jsou nepochybně tím, zač se vydávají: dohodou pro společnou obranu Francie a Ruska pro případ, že jim Německo vyhlásí válku, a pro zdatné a „militaristické“ vedení této obrany. Alespoň obyčejný člověk v tom uvidí zcela legitimní bezpečnostní opatření.“

Z tohoto textu plyne dvojí poučení. Jednak to, že Masaryk sice četl Chelčického a rozmlouval s Tolstým, ale není pacifista. Je zastáncem míru, pokud je to možné, ale nikoli za jakoukoli cenu. Připouští užitečnost defenzivní války. Po válce to shrnul v myšlence, že je mírumilovný, ne však pacifista. Za druhé podle Masaryka tedy odpovědnost za vznik války leží jen na straně Německa a Rakousko-Uherska. Spojenci se pouze bránili. Odboj jak uvnitř, tak vně Německa či Rakousko-Uherska, v daném případě odboj Čechů, byl proto legitimní.³⁵

³⁴ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s.159.

³⁵ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 160.

1.5.2 Motivace a připravenost Německa a Rakousko-Uherska bojovat

Rakouská mobilizace je výmluvným příkladem nepřipravenosti na válku, již přesto právě Rakousko svou sebevražednou zahraniční politikou rozpoutalo. Byla katastrofální. Masaryka němečtí nacionalističtí historikové často označují za protiněmeckého. Fakta svědčí o opaku. V červenci 1914 byl Masaryk na prázdninách s rodinou právě v Německu, v Schandau, ležícím na Labi, nad Drážďany. Mohl tedy do sytosti pozorovat německou mobilizaci: „Pobyt v Sasku mi umožnil vidět v Drážďanech a po různých městech německou mobilizaci a srovnat ji s rakouskou, kterou jsem pozoroval, vrátiv se (kolem 10. srpna) domů. Němci měli ve všem mnohem větší pořádek a vojsko bylo mnohem lépe a solidněji vyzbrojeno; trapné mi bylo pozorovat rakouské rekruty, zejména slovanské, přijíždějící z Německa a přes Německo domů – celé masy byly opity.“

Z tohoto úvodního pozorování přejatého z jeho válečných vzpomínek plynou dvě věci. Jednak podle Masaryka Rakousko vstupuje do války jako podřadnější než Německo. Vyvolá válku, kterou ani není schopno vojensky vést. Jeho německý spojenec je lépe připraven nést následky svých válečných choutek. Za druhé vojáci rakouské armády, a to zejména vojáci slovanští, vůbec nevědí, proč a ani proti komu jedou bojovat. Jejich motivace je omezená, proto se opíjejí, což abstinenta Masaryka muselo pohoršit. Motivace slovanských vojáků bude dál upadat tím víc, čím jasněji si budou uvědomovat národnost protivníků: Rusů na severovýchodní frontě a Srbů na jižní frontě. Prorakouší historikové tvrdí, že počet dezercí byl omezený. Jenže lojalita byla udržována pomocí výstražných poprav. Masaryk uvádí příklady, které sehrály důležitou roli v jeho rozhodování: popravu Slavomíra Kratochvíla 23. listopadu 1914 a Matějky 15. prosince 1914. Byli popraveni i jiní, například vzbouřenci jako Kotek nebo Josef Kudrna. Kudrna se stal symbolem protičeských perzekucí v rakouské armádě. Rakouský historik Führ ve své práci z roku 1968 uvádí, že v Čechách bylo zatčeno 930 Čechů, z toho jich bylo 704 vydáno soudu. Příležitostně se již ve druhé polovině roku 1914 nechávaly celé slovanské pluky obklíčit zejména na haličské frontě a zdávaly se Rusům.³⁶

Podle Masaryka ležela historická odpovědnost již v roce 1914 jasně na Rakousko-Uhersku a na Německu. Masaryk tvrdí, že co nejdéle doufal, že vstupu do

³⁶ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 160-161.

opravdové války zabrání zdravý rozum. Tomu nasvědčují jeho snahy intervenovat. Jakmile válka vypukla, otázka emancipace říšských Slovanů nabyla zcela jiného významu. Tato válka svědčila o tom že, Rakousko-Uhersko nelze reformovat. Od konce války si Slované nemohou v rámci Rakouska slibovat nic dobrého a trvalého. Masarykovo opovržení vůči Aehrenthalově politice se nyní rozšířilo na celé Rakousko a na vše, co Rakousko představovalo: „Ve skutečnosti, ve svém nitru jsem válku očekával, a to již před atentátem, ale bál jsem se konečného rozhodnutí, že teď svou opozici proti Rakousku a rakušanství budu musít dokázat skutkem!“³⁷

1.5.3 Rozchod s Rakouskem

Kdy Masaryk nezvratně dospěl k rozhodnutí rozejít se s Rakouskem? Někteří z lidí, kteří se s ním stýkali v posledních letech před rokem 1914, toto rozhodnutí kladou o několik let dříve. Buď do roku 1909, k záhřebskému procesu, nebo do roku 1912, k počátku první balkánské války. To však je zpětná iluze. Musíme rozlišovat rozhodnutí rozejít se s Rakouskem a konstatování, že Rakousko nelze reformovat, k němuž mohl Masaryk dojít mnohem dříve. Prostý fakt, že již v osmdesátých letech uvažoval o vystěhování do Spojených států, znamená, že v perspektivě jednoho lidského života byl již tehdy pesimistou, pokud šlo o možnost, že by se Rakousko reformovalo. Rozhodnutí definitivně se rozejít s Rakouskem³⁸ se datuje opravdu z roku 1914, a to až po vypuknutí války. Masaryk své rozhodnutí učinil dost brzy – mezi vstupem Rakouska do války začátkem srpna a jeho radikálním rozhodnutím odjet ze země v prosinci 1914 uběhlo pouze pět měsíců. Při pozorné četbě jeho válečných pamětí lze tento moment určit přesně. Nezávisle na zpětných nepřesnostech pocházejících z toho, že paměti psal v první polovině dvacátých let, je zde výmluvná volba slov. Setkal se „s některými kolegy z parlamentu, aby si učinil jistou představu o pocitech ve stranách a o jejich plánech“. Jeden z nich, Choc, „ukázal takový strach, že ho (Masaryk) vyloučil ze svých plánů“. V tomto momentě měl tedy už Masaryk plán a sám říká, že si dával pozor, aby nebyl vyzrazen: „Byl jsem opatrný a neztěžoval nikomu postavení; v takové situaci je důležité pravidlo: dělat co nejvíce sám a lidem říkat co nejméně, aby

³⁷ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 161.

³⁸ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláfká, 2007, s. 59.

mohli prostěji vypovídat, došlo-li by k vazbě a soudnímu vyšetřování. Proto jsem také svým nejbližším nic o svých plánech neřekl.³⁹

Otázka tedy zní: kdy tento Masarykův plán vznikl? Ze Saska se do Prahy vrátil kolem 10. srpna 1914. Svůj plán svěřil českému vystěhovalci do Spojených států Emanuelu Voskovi a pověřil ho, aby sbíral peníze na jeho realizaci. Voska odjel z Prahy koncem srpna do Spojených států přes Londýn, kde se 2. září zastavil. Mezitím Masaryk jednal s hlavními českými politiky na vypracování a zdokonalování „svého plánu“. Po fázi konzultací, která trvala osm až deset dnů, Masaryk musel dospět k definitivnímu rozhodnutí o rozchodu s Rakouskem a o odjezdu do zahraničí v posledním srpnovém týdnu 1914. Ne že by se Masaryk svou politickou činností již dříve nesnažil své filosofické myšlenky předávat dál. Nadále se však neomezuje jen na jistou nápravu stávající skutečnosti. Nyní zamýšlí po fázi dekonstrukce přistoupit k fázi budování zcela nové politické reality.⁴⁰

1.5.4 Rok 1914 na české politické scéně

Jaká byla tedy situace na české politické scéně v létě 1914? Již se rýsují tři tendence. Za prvé některé politické strany zůstávají loajální. To je případ moravských katolických stran oddaných císaři a sociálních demokratů. Je to také případ agrárníků, staročeků a mladočeků, kteří se opírají o státoprávnost, ale odmítají zajít dál. Za druhé jsou tu strany nakloněné všeruskému řešení. Vůdcem těchto hnutí je Karel Kramář, který by v roce 1914 rád viděl Čechy pod vládou některého člena carské rodiny. Toto rusofilství sdělují i další čeští politikové, jako například Václav Klofáč. Ke třetí skupině, která je menšinová, patří Masarykovi příznivci, demokratičtí a orientovaní na Západ, a také příznivci Antonína Kaliny, jako básník Viktor Dyk. Jejich politická strana (Česká stana státoprávně pokroková) ještě před vypuknutím války přijala takzvaný „katastrofický“ program nezávislosti.⁴¹

1.5.5 Stranický systém

Pluralismus české společnosti a českého nacionalismu se odrážel ve vícestranickém systému, který existoval před válkou navzdory volební praxi

³⁹ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 162.

⁴⁰ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 162.

⁴¹ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 162.

jednomandátových obvodů pro volby do vídeňského parlamentu (v méně ideologicky rozdělených společnostech vede tento volební systém ke vzniku dvou velkých stran). Po posledních předválečných volbách v roce 1911 byla reprezentace českých politických skupin ve vídeňském parlamentu následující: agrární strana měla 36 poslanců, sociální demokraté 26, mladočeši 14, národní sociálové 13, katolíci 7, pokrokový blok 5, státoprávní pokrokáři 4, staročeši 1 a realisté 1, což dohromady činilo 107 českých poslanců ve Vídni.⁴²

Profesor Masaryk byl zvolen v moravském volebním obvodě jako kandidát realistické strany s pomocí několika menších stran a sociálních demokratů, kteří pro něj ve druhém rozhodujícím kole hlasovali, aby zabránili zvolení kandidáta katolické strany (kandidáti nemuseli sídlit v místě volby). Realistická strana byla nejmenší z českých stran; ve zmíněných volbách získala 0,6% (to je méně než 5 tisíc hlasů) z celkového počtu hlasů odevzdaných pro české strany.⁴³

1.5.6 Situace ve společnosti

Oproti uherským Slovákům a Ukrajincům, jejichž přístup ke vzdělání byl mezi Slovany nejhorší, Češi měli nejvyvinutější školský systém a nejnižší míru negramotnosti – 4,3% ve srovnání s 40,8% u Poláků a 75,8% u Rusínů. Během sedmnáctého století se Češi v důsledku katolické reformace stali opět převážně katolickým národem. Před válkou náleželo pouze 2,44% Čechů k nekatolickým církvím (vesměs protestantským), zatímco protestantská menšina u silně religiózních Slováků dosahovala až 23,1% (řeckokatolíků bylo mezi Slováky 5,5%).

Přestože Češi nebyli tak utiskováni jako Slováci a navzdory jejich politické organizaci a rychle rostoucí hospodářské síle, neměli v habsburské monarchii rovná politická práva, protože volební systém zajišťoval politickou převahu rakousko-německé aristokracii a střední třídě. Čechů, kteří získali význačné pozice v diplomatické službě, ve vládě (např. Dr. Josef Kaizl) či v armádě, nebo kteří udržovali styky se zahraničními velvyslanci ve Vídni (např. Dr. Karel Kramář), bylo málo a jejich úspěch byl dílem jejich výjimečného talentu a nikoli rovnosti příležitostí. Češi proto vytrvale

⁴² KALVODA J. *Genese Československa*. Panevropa, 1998, s. 20.

⁴³ KALVODA J. *Genese Československa*. Panevropa, 1998, s. 20.

bojovali za politickou změnu v monarchii, podobně jako ostatní neněmecké a nemadžarské národnosti.

Je třeba zdůraznit, že narozdíl od Slováků, kteří neměli v Uhrách ovládaných Maďary vlastní politické instituce, české národní hnutí bylo politicky posilováno trvalou existencí českých a moravských stavů a jejich zemských sněmů. Proto měli čeští vůdci základnu, odkud mohli vést boj za autonomii České koruny a proti spolenectví monarchie s Německem.⁴⁴

V popředí tohoto národního boje za rovnost české střední třídy s rakousko-německou střední třídou a za reformu monarchie byla mladočeská strana. Cílem této strany a mnoha dalších Čechů byla federalizace říše. Češi našli podporu v tomto svém úsilí u některých francouzských a britských novinářů, pro něž by federalizovaná a liberalizovaná monarchie představovala nejlepší záruku proti německému expanzionismu. Takové řešení bylo pravděpodobně také v zájmu Ruska. Proto ti, kteří byli ovlivněni nacionalismem a panslavismem (později neoslavismem), požadovali více autonomie pro Čechy a přeměnu dualistické monarchie ve federalizovaný stát.⁴⁵

Když vypukla válka, většina mladočeských politiků sledovala prorakouský kurz v naději na rakouské řešení české otázky. Ani národní sociálové nestáli jednotně za Klofáčem; významná část z nich poukazovala na reakčnost carského režimu a nereálnost očekávání, že takový režim může osvobodit utlačované národy habsburské monarchie. V agrární straně převažoval názor, že Rakousko-Uhersko válku vyhraje, takže revoluční akce by byla pouhým avanturismem. Sociálně demokratická strana pokračovala ve své prorakouské orientaci, zatímco Masaryk, nazývaný národními socialisty „obránce Židů“ nebo „zrádce národa“, stál mimo tábor radikálních nacionalistů kvůli jejich nadšení pro Rusko a cara.

Ačkoli Masaryk sympatizoval s ruským národem, carismus podrobil kritice ve své nejrozsáhlejší a nejznámější práci *Rusko a Evropa*. V rozporu s Klofáčovými konspiračními styky s carskými úředníky či Kramářovým monoslovanstvím se Masaryk pokoušel spojit českou otázku s problémem všech malých evropských národů; chtěl je řešit v návaznosti na politický a sociální pokrok a mírový vývoj evropské společnosti.

⁴⁴ KALVODA J. *Genese Československa*. Panevropa, 1998, s. 21.

⁴⁵ KALVODA J. *Genese Československa*. Panevropa, 1998, s. 22.

Podporu pro svou představu našel u několika novinářů, univerzitních profesorů a politiků v různých evropských zemích – byli mezi nimi Angličané Henry Wickham Steed a R. W. Seton-Watson, Rus Pavel N. Miljukov, Rakušan Josef Baerenreither, Maďar Oskar Jászi a Belgičan Emile Vandervelde. K propagaci jeho názorů měl být založen časopis *The European Review*, řízený Setonem-Watsonem, ale vypuknutí války projekt zmařilo.⁴⁶

1.5.7 Politická situace po rozpoutání války

Po rozpoutání války byla velká většina českých politiků přesvědčena, že rozpadu Rakousko-Uherska a ukončení jeho politické existence nelze dosáhnout. Sociální demokraté se houževnatě drželi svého programu přetvoření rakousko-uherské říše na socialistický stát, odmítající všechny útoky na její územní celistvost jakožto projevy nacionalismu a třídně založené pokusy rozbít jednotu pracující třídy, což nahrává reakčnímu carskému režimu. Většina mladočeské strany, navzdory Kramářovým tajným stykům s Rusy, provozovala aktivistickou politiku, stejně jako agráři a část národních sociálů. Katolické strany vystupovaly nejen prorakousky, ale i prohabsbursky. Jedinci, kteří se odhodlali k politické akci v zahraničí, si tuto skutečnost museli uvědomovat; bylo proto nutné pokusit se získat pro svůj protirakouský program většinu českých politiků a Čechů vůbec.⁴⁷

1.5.8 Masarykova iniciativa

Masaryk tedy koncem srpna 1914 pojal plán: odejít do exilu a ze zahraničí vést boj proti Rakousko-Uhersku. K tomu bylo třeba učinit přípravy. Ty probíhaly ve třech etapách. Nejprve začal v zahraničí a ve Vídni sondovat půdu. Poté v Praze přistoupil k politickým konzultacím. A nakonec vytvořil jádro věrných, které do svého záměru zasvětil.⁴⁸

Válečný stav cesty do zahraničí ztížil, a to i pro poslance teoreticky chráněného poslanceckou imunitou. Pro vídeňskou vládu totiž parlamentní imunita byla pouhou teorií. V praxi byl český národněsociální poslanec Václav Klofáč, který se s Masarykem sblížil těsně před válkou, uvězněn již začátkem září 1914. Jediným důvodem jeho

⁴⁶ KALVODA J. *Genese Československa*. Panevropa, 1998, s. 45.

⁴⁷ KALVODA J. *Genese Československa*. Panevropa, 1998, s. 46.

⁴⁸ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 163.

uvěznění byla bez jakéhokoli důkazu či vznesení obvinění jeho antimilitaristická minulost. Soudní řízení v souvislosti s obviněním z velezrady započalo teprve v květnu 1916 ve Vídni. Jeho bezdůvodné uvěznění z něj učinilo pro Čechy mučedníka, prvního ze seznamu, který vídeňské vládě nepřinesl nic dobrého. Následovali zejména Alois Rašín, Karel Kramář, rovněž poslanci, kteří byli odsouzeni k trestu smrti, ale v roce 1916 dostali milost. Klofáč nebyl nikdy tak populární jako za svého dlouhého věznění. Masaryk ho navštívil ve vojenském vězení na Hradčanech v první polovině září 1914. Toto uvěznění blízkého člověka Masaryka varovalo, a to tím spíš, že věděl, že je sledován.

Než přistoupil k realizaci svého plánu, potřeboval se ujistit o spolehlivosti svých informačních zdrojů, které se musely potýkat s cenzurou, a vyzkoušet reakci na své záměry u věrných přátel v zahraničí. Ve dnech 12. až 26. září 1914 se Masarykovi naskytla příležitost odjet do Holandska, oficiálně jako doprovod své švagrové Esperanzy Garriguové, která se měla nalodit na zpáteční cestu do Ameriky. V Rotterdamu toho využil k navázání písemného kontaktu s Ernestem Denise a se svými přáteli Henrym Wickhamem Steedem a Robertem W. Setonem-Watsonem, s nimiž si smluvil schůzku na následující měsíc. Zajímavé je, že Ernesta Denise Masaryk za přítele neoznačuje.⁴⁹

Při druhé cestě do Holandska, ve dnech 14. až 29. října, mohl mluvit osobně se Seton-Watsonem, který přijal politický úkol: sepsat na základě jejich rozhovorů memorandum o postavení Čechů a dalších národů v Rakousko-Uhersku utlačovaných vídeňskou vládou. Název memoranda je výmluvný: „Masarykův plán vytvořit nezávislý český stát spojený se Slovenskem“. Zdůrazňuje dva základní body. V první řadě dává najevo, že Masaryk je oprávněn takto se vyslovovat. Šlo o to představit Masaryka u spojeneckých činitelů jako důvěryhodného a reprezentativního představitele. Memorandum vysvětluje, že přestože Masaryk nemá žádný formální mandát, setkal se s představiteli českých politických stran a „domnívá se tedy, že může mluvit rovněž jménem čtyř politických stran a jménem svých vlastních zastánců“. Navíc je Masarykův záměr příznivě přijímán „střední třídou, národem jako celkem a veškerou mládeží“. Za druhé Seton-Watson jasně formuluje Masarykův záměr, přičemž zdůrazňuje jeho prozápadní orientaci. Definuje hranice nového státu spojujícího Čechy a Slováky

⁴⁹ MASARYK T.G. *Světová revoluce*. Čin, 1936, s. 83.

s důrazem na historické precedenty. Pravděpodobně proto, aby uklidnil Angličany, tvrdí, že politický režim nebude republika, ale království, pokud možno pod vládou panovníka z belgického nebo dánského rodu. Aby získal Francouze, předpokládá, že měnou nového státu bude frank.⁵⁰

2 Historický přínos Tomáše Garrigue Masaryka ke vzniku a výkonu úřadu prezidenta republiky

2.1 Kdo bude hlavou nového státu

Od sklonku léta 1918 exiloví činitelé chystali vyhlášení československé zahraniční prozatímní vlády. Bylo jasné, že její hlavou bude T. G. Masaryk. Uvažovalo se pro něj s funkcí předsedy vlády a ministra financí (s tou druhou proto, že jednal v USA o půjčce). Když ale E. Beneš přinesl 14. října příslušnou nótu od francouzského ministerstva zahraničí na Quai d'Orsay v Paříži, byla zde v ní učiněna rukopisná změna a původní Masarykův titul „Président du Conseil“ změněn na „Président du Gouvernement provisoire et du conseil des Ministres“ (prezident /předseda/ zatímní vlády a ministerské rady“); zřejmě aby bylo za dosud nevyjasněných domácích poměrů naznačeno, že Masaryk je nejen hlavou vlády, ale i státu.⁵¹

Nejasnosti ohledně Masarykova oficiálního titulu nějaký čas trvaly. Ostatně on sám se ve dvou telegramech odeslaných současně 7. října 1918 označil E. Benešovi jako „prezident vlády“ a M. R. Štefánikovi jako „řádně zvolený prezident“ (bez dodatku „of the government“).

Když pak od 28. do 31. října 1918 jednali v ženevském hotelu Beau-Rivage zástupci zahraničního odboje v čele s ministrem zahraničí a vnitra zatímní vlády E. Benešem s delegáty z vlasti, vedenými předsedou ústředního domácího politického orgánu Národního výboru Karlem Kramářem, zazněly z úst některých zástupců z vlasti jen plaše a nedůrazně hlasy o síle české „tradice royalistické, i o významu české koruny v našem lidu“. Prakticky bez odporu bylo usneseno, že stát bude republikou, prezidentem T. G. Masaryk, předsedou vlády K. Kramář. Rokující nevěděli, že československý stát byl domácími politickými vůdci provolán už 28. října: Národní

⁵⁰ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 164.

⁵¹ MASARYK T.G. *Světová revoluce*. Čin, 1936, s. 461.

výbor v Praze přitom nechal ve svém prvním zákoně otázku formy státu otevřenou, neboť se o ní chtěl dohodnout s exilovými vůdci, vzláště když nevěděl, zda ti se v tom směru nějak nezavázali vítězným mocnostem.⁵²

E. Beneš francouzským úřadům 4. listopadu napsal: Se zástupci domácích poslanců bylo dohodnuto, že „pan Masaryk jest označen jako držitel výkonné moci (prezident republiky)“. To by v státoprávní řeči značilo, že v Masarykových rukou se soustřeďuje nejen funkce hlavy státu, ale i řízení vlády. Beneš, poplašený zvěstmi, že v Čechách vzniká vláda bez zahraničních reprezentantů, ostatně na něco podobného narážel ve vzkazu do vlasti ze 17. října (který ale do Čech přišel až po vzniku státu). Poněkud pythicky psal, že ministerstva s výjimkou zahraničí a války by zůstala k dispozici domácím politikům, včetně ministerského předsednictví, když předpokládaný prezident „Masaryk by zůstal jen chefem vlády“. Doplnil to hrozbou, že pokud budou domácí předáci jednat proti intencím exilové zatímní vlády, ta podá demisi, přičemž „dnes my fakticky zde za hranicemi rozhodujeme o našich osudech“.

Poselstvo z vlasti si ve Švýcarsku v opojné euforii podobných formulací, předpokládajících fakticky zavedení prezidentského režimu v novém státě, zřejmě nevšímalo, nedávalo jim příslušnou váhu; ostatně v oficiálních dokumentech domácími legáty podepsaných takové obraty schází. V Praze pak od podobných úvah rychle utekli, stejně jako nebylo kupř. akceptováno vytvoření vlády v tom personálním obsazení a tím i stranickém rozvrstvení, jaké Beneš Francouzům oznámil.

2.1.1 Vliv českých exilových politiků v zahraničí

Domácí emisaři se vrátili do Prahy s ještě vzrostlým nadšením pro vůdce zahraničního odboje. Přispěl k tomu notorický optimista E. Beneš, který jejich – jistě nemalé – zásluhy a úspěchy vykreslil barvami nejskvělejšími, až mu bylo později vytýkáno lehkomyšlné zasévání iluzí, že „Čechoslováci“, miláčci Dohody a nejobdivovanější národ světa, si mohou říct prakticky cokoliv a bude jim ještě nadto přidáno. Poslechněme si, co vykládal po návratu jeden z domácích emisarů (ostatní mluvili v témže duchu), předseda strany (národně) socialistické Václav Klofáč: Dohodoví diplomaté „neučinili nic, než co jim řekne Masaryk, Beneš a Osuský“. Zejména v záležitostech majících vztah k Československu prezident USA „Wilson

⁵² KLIMEK A. *Boj o Hrad I*. Panevropa, 1996, s. 16-17.

nebo kdokoli jiný neřekne nikdy nic, co by nedostal napsáno od Masaryka nebo Beneše. Autorita těchto lidí je přímo neuvěřitelná...“⁵³

2.2 Postavení T. G. Masaryka v nově vzniklém státě

Vznik Československa ovlivnila zcela ojedinělá historická situace konce války, ústící v rozpad habsburské monarchie, porážkou německého a rozvrat ruského impéria. Rozhodně k němu přispěla činnost politického a vojenského zahraničního odboje a zejména převažující vůle českého národa ve vlasti, vrcholící v jeho vystoupeních na sklonku října 1918. V očích naprosté většiny národa byl ale hlavním tvůrcem státu T. G. Masaryk.

Byla to jistě ohromná domácí autorita T. G. Masaryka, která přispěla, že stát se stal republikou s ním v čele. Ovšem republikou se zvláštním, hodně vyjímečným postavením hlavy státu. Sám Masaryk v roce 1934 vyprávěl pracovníku Kanceláře prezidenta republiky J. Schenkovi: „Myslím, že obyvatelstvo... je připravenější k republikánskému demokratismu nežli obyvatelé mnohých jiných republik... Náš odpor proti Vídni nebyl jen národní a protidynastický, byl i protimonarchistický.“ Jistý „monarchistický sentiment“, pravda, přetrvával. Též Masaryk to „loajálně doznal“ počátkem světové války a připouštěl možnost monarchie, pokud to bude přáním velmocí. Soudil však, že převratná část národa spatřovala vyvrcholení svých dějin „v husitství, a typem českého krále – když už krále – byl pro ni lidový panovník Jiří Poděbradský, který se nedal vést smyslem pro založení dynastie... Od svého politického obrození v roce 1848 byl pak u nás už vždycky v převaze liberalismus, později socialismus,“ směry, které „mohou sotva vést ke konkluzím jiným nežli republikánským“. Jenže prezident, bez ohledu na suché ústavní formule a praxi jiných států, musí být „silná osobnost, která dovede uplatnit svoji autoritu i tam, kde nemá přímé působnosti. Je hlavou státu, což znamená, že nemá být jen dekorum, nýbrž s sebou přináší vlastní skutečné poslání. Toto poslání potřebuje však svého muže.“⁵⁴

⁵³ KLIMEK A. *Boj o Hrad I.* Panevropa, 1996, s. 18.

⁵⁴ KLIMEK A. *Boj o Hrad I.* Panevropa, 1996, s. 18.

2.3 Vstup T. G. Masaryka do funkce prezidenta

Oficiálně byl T. G. Masaryk do prezidentského úřadu stvrzen ve čtvrtek 14. listopadu 1918. Tehdy se v Praze sešla schůze rozšířeného Národního výboru, který se na ní změnil v nevolené, pouze z „Čechoslováků“ složené tzv. Revoluční národní shromáždění, vybrané u Čechů zhruba dle klíče hlasů a mandátů obdržených stranami v posledních volbách roku 1911; Slováci vydali své reprezentanty stranicky nerozdělené. Protože české strany sváděly boj za každický mandát, byla přítom mezi slovenské poslance – už tak zpočátku odbyté jen čtyřmi mandáty z plánovaných 256 – zařazena i Masarykova dcera Alice, což se uvádělo jako výraz úcty k jejímu otci, bezpartijní ministr zahraničí E. Beneš, a čtyři další Češi, označovaní za staré „bojovníky za slovenskou věc“.⁵⁵

Že jsem se stal prezidentem: na to jsem nebyl připraven. Ikdyž jsem byl uznán za hlavu naší zahraniční vlády, i když jsem už byl jist, že z té vojny vyjdeme svobodni a že se navrátím – co budu dělat, až zase budu doma, o tom jsem neměl kdy přemýšlet. Ještě chvíli docírovat na universitě? Když mě v listopadu osmnáct zvolili doma prezidentem, nu dobrá; hlavu jsem si s tím hned mnoho lámat nemohl, bylo plno starostí před odjezdem z Ameriky. Teprve na lodi jsem měl pokdy uvážit novou situaci. Srovnával jsem republiku americkou a švýcarskou; revidoval jsem si katastr politicky a administračně zralých osobností; představoval jsem si details nutné státní konstrukce, jak by měl náš stát vypadat, a takové věci.⁵⁶

Historická schůze stále ještě Národního výboru začala v prostorách českého zemského sněmu (který po válce nebyl obnoven) v pražské Sněmovní ulici, kde dnes zasedá poslanecká sněmovna, dle stenografického záznamu v 11 hodin 40 minut. Revolucionáři – a za ně se snad všichni účastníci shromáždění hrdě pokládali – jsou často duše romantické a hlavně v počátcích své vlády se zpravidla moc nevyznají v běžné rutině. A tak predestinovaní poslanci odhadli chvíli zahájení tak, aby v momentě, kdy bude vyhlášena republika a Masaryk zvolen prezidentem, začaly (ty za války nezabavené a nerozlité) zvony stověžaté Prahy v pravé poledne slavnostně vyzvánět. Jenže akt volby se konal zřejmě o nějakou tu minutku později. Co na tom.

⁵⁵ KLIMEK A. *Boj o Hrad I*. Panevropa, 1996, s. 19.

⁵⁶ ČAPEK K. *Hovory s T.G.M.*. Čin, 1937, s. 175.

Horší však bylo, že zástupci lidu, vzhledem k napjatému termínu, nevyčkali příchodu slovenských poslanců, jejichž vlak se zpozdil. Protože si málokdo kazí oči četbou nudných parlamentních protokolů, unikala zatím pozornosti nadšeným potleskem provázená věta z úvodních řečí K. Kramáře, pronesená až po volbě prezidenta: „Také naši bratři slovenští, kteří poněkud byli opožděni, již se do schůze dostavili.“ Volili vůbec slovenští reprezentanti prezidenta? A došlo též k jistému nedorozumění, předznamenávajícímu však věci příští. Zatímco čeští poslanci mluvili zásadně o „národu československém“, čerstvě zvolený slovenský místopředseda NS, evangelický kněz Methoděj Bella ve stručném projevu sice horlivě odmítl Budapeští Slovákům nabízenou pouze „slovenskou“ svobodu a nadšeně přitakal československému státu, jenže přesně desetkrát užil termín: národ slovenský, vedle nějž hovořil o národu českém. Tehdy to ještě nebyl truc, nýbrž zvyk.⁵⁷

Ono toho nebylo nezkušenými pořadateli domyšleno víc. Od časného rána totiž davy občanů zaplavovaly okolí sněmovny i přilehlé úzké uličky. Okolo desáté nastala až zdraví nebezpečná mačkanice a zástupy se dožadovaly vstupu do budovy, kde ale bylo jen 250 míst pro obecnost. Uklidňovali je socialističtí sněmovní delegáti i s varováním „před neznámými živly, které pravděpodobně chtěly využití manifestace dnešní k jiným účelům“. V samotné sněmovně „bylo jako v úle“, až její správce vyzval davy těch, co zde neměli co dělat, k odchodu, „poněvadž by konstrukce budovy snad ani takové zatížení nesnesla“.

V úvodním projevu oslovil předsedající schůze, předseda Národního výboru (a už záhy předseda vlády) K. Kramář na dálku dosud v USA pobývajícího T. G. Masaryka: „Svůj vřelý pozdrav posíláme, doufám, prvnímu presidentu československé republiky, T. Masarykovi. (Členové národního shromáždění povstávají. Volání: „Sláva! Ať žije!“ Dlouhotrvající nadšený potlesk.)“ V opojné atmosféře se poslanci nezdržovali nějakým hlasováním; řečnickovy návrhy schvalovali potleskem a výkřiky souhlasu. Tak tomu bylo, když Kramář prohlásil sesazení Habsbursko – Lotrinské dynastie a vyhlášení republiky. Pak, podle těsnopiseckého záznamu, pokračoval: „A abychom doplnili všechno to, pak prosím Vás, abyste prvním presidentem Československé republiky zvolili Tomáše Masaryka. (Výborně! Sláva! Potlesk.) Prohlašuji tedy profesora Tomáše

⁵⁷ KLIMEK A. *Boj o Hrad I*. Panevropa, 1996, s. 19.

G. Masaryka jednohlasně zvoleným prezidentem Československé republiky.“ Masaryk byl tedy zvolen aklamací.⁵⁸

2.4 Situace před příjezdem nového prezidenta

Do návratu T. G. Masaryka do vlasti vykonávala dle prozatímní ústavy prezidentské funkce v zastoupení vláda. Ta první byla poprvé – a naposled – vybrána i zvolena Národním shromážděním hned po volbě prezidenta. Domluvena byla předem v zákulisí předáky hlavních československých, tj. Čechy a Slováky na základě teorie jednotného národa sdružujících, státoporných stran. Tvořili ji – vedle bezpartijních reprezentantů zahraničního odboje Beneše a Štefánika a zástupce stranicky zatím nedělených Slováků Vavro Šrobára – po třech národní demokraté, sociální demokraté a čs. socialisté, čtyři agráři a jeden katolický lidovec; tato strana byla za dlouho držené monarchistické postoje potrestána ještě tím, že obdržela úřad bez portfeje, když záměr svěřit jí ministerstvo národní osvěty padl pro nesmiřitelný odpor pokrokových umělců v čele s J. S. Macharem. Moudře se nestavěla v antiklerikální vlně příliš na odpor a soustředila se na vydobytí zastoupení v zákulisním, ale v mnoha směrech vlastně rozhodujícím výboru předáků koaličních stran.⁵⁹

Kabinet, pro nějž se našel název vlády „všenárodní koalice“, když pod pojmem národ byl chápán jediný, tzv. státní československý, budil u mnoha politiků zpočátku podiv. Neměl totiž v parlamentě formálně opozici.

T. G. Masaryk pokládal své prezidentství už delší čas za samozřejmé, pro stát potřebné, již vzhledem k nikoli zcela neoprávněným obavám z provinciální omezenosti drtivé většiny domácích politiků; potvrzení o příslušné dohodě s domácími politiky mu po ženevských jednáních zatelegrafoval 4. listopadu E. Beneš: „Stát je republikou... Vy, jako prezident republiky, byste se měl vrátit co nejrychleji do Čech a pro okamžik dáti právo Kramářovi, aby jako ministerský předseda mohl podepisovati Vaším jménem“, což ale nebylo nutné, protože zastupování prezidenta přecházelo na vládu. „všeobecná situace politická a sociální je v Čechách taková, že Vaše přítomnost je naprosto nezbytná. Vaše autorita je neomezená a jste všeobecně očekáván.“

⁵⁸ KLIMEK A. *Boj o Hrad I.* Panevropa, 1996, s. 20.

⁵⁹ KLIMEK A. *Boj o Hrad I.* Panevropa, 1996, s. 21.

K. Čapkovi ovšem T. G. Masaryk vyprávěl, jak si sám do sklonku války představoval, že se po návratu stane doma novinářem, či se vrátí jako profesor na univerzitu a možná vedle toho bude poslancem a žurnalistou. Takže prý na prezidentství „nebyl připraven“.

O tom, že k jeho volbě oficiálně došlo, byl podle staršího bratra Edvarda Beneše Vojty, zpraven v sobotu 16. listopadu v New Yourku při slavnostním obědě pořádaném na jeho počest tzv. Slovanskou společností, právě když zde pronášel projev. Zasunul prý telegram po běžném prolétnutí do kapsy a pokračoval v řeči. Podle jeho tehdejšího literárního sekretáře J. Císaře se ale zprávu dověděl z novin, „přijal ji mlčky a zamyšlen“ a asi hodinu poté na hostině čelního klubu newyorského prohlásil: Když si uvědomíte, že jste „hlavou nové vlády a státu“, „jest vám asi velmi dobře, jste šťasten. Nevím, jsem-li šťasten a nemohl bych popsat své pocity. Mám pocit zodpovědnosti. Řekl bych, že nemám kdy se radovati, protože vím, že stojím před ohromným problémem a jsem si vědom své odpovědnosti nejen před svým národem, nýbrž přede všemi národy... Nikdo z nás nesmí zklamat. To je, co cítím.“⁶⁰

Historik Jiří Kovtun, opíraje se o líčení deníku New York Tribune, uvádí verzi zase poněkud jinou: Masaryk obdržel telegram se zprávou právě při obědě v právnickém newyorském klubu. Pokračoval v započatém rozhovoru, pak si zprávu přečet a poté až po několika minutách nevzrušeně přítomné informoval, že byl zvolen prezidentem.

2.5 Nutnost oddělení od Rakousko-Uherska

Večer pronesl Masaryk při banketu v restauraci Delmonico první projev jako prezident. Jako hlava nového, menšího, slovanského středoevropského státu v něm věnoval velkou pozornost příští roli Ruska. To by mělo překonat anarchii, být silné, neodvislé na Německu a změnit se ve federaci národů. Základ nové Evropy musí tvořit „moderní princip národnosti“, spojený s odklonem od „dynastického, autokratického“ systému středoevropských států, neboť národy jsou „demokratické, sociální“. Už 1. listopadu psal Masaryk prezidentu USA W. Wilsonovi souvislost s návrhy Američanů vytvořit širokou tzv. Středoevropskou demokratickou unii, že ta musí osvobodit a „zreorganizovat“ osmnáct menších národů žijících mezi Německem a Ruskem proti

⁶⁰ KLIMEK A. *Boj o Hrad I*. Panevropa, 1996, s. 22.

možné nové německé expanzi. „Primárním cílem války a nadcházejícího míru je reorganizace Východu, včetně nyní Ruska a první podmínkou této reorganizace východní Evropy, a skrze ní Evropy a lidstva, je rozdělení Rakousko-Uherska, skládajícího se z osmi neněmeckých národů, utlačovaných a vykořisťovaných degenerovanou dynastií a nedbalou feudální aristokracií, podporovanou Němci a Maďary.“

To se úzce spojovalo s Masarykovou koncepcí dějin, jak vyústily ve světové válce a jejich výsledcích. Viděl v nich totiž boj reakční, v podstatě katolické a germánské theokracie s pokrokovou demokracií, spojenou v duchovních základech s protestantstvím, a představovanou vítěznými dohodovými mocnostmi. Takové pojetí, stejně jako svou teorii českých dějin, v nichž spatřoval pokračování opět linie protestantské, především česko-bratrské, chtěl přitom Masaryk vnést do nového státu s drtivou většinou katolického obyvatelstva, byť u Čechů šlo často o katolicismus vlažný. Kontrapozice theokracie a demokracie, kterou chápal Masaryk jako trvalou, byla už tehdy mnoha mysliteli odvrhována a navíc poněkud překážela v rozpoznání nových ohrožení demokracie. Totalitní hnutí jako bolševismus a fašismus nebyly theokratickým pokusem o návrat zpět, nýbrž bojem proti demokracii ve znamení „pokroku“, za využití nových sociálních, třídních, nacionálních a dalších hesel.⁶¹

Úkoly před nimiž Masaryk stál, se zdají hlavně z historické perspektivy až nadlidské. A vzpomeneme-li na jeho proslulou maximu, že státy se udržují idejemi, na nichž vznikly, pak první prezident hodlal budovat svůj stát na několika mylných základních kamenech. Neexistoval jediný národ československý, převážně katolický český a především slovenský národ neměly své historické kořeny a ideály v česko-bratrském učení, ani Tábor nebyl jejich program, a československý stát (s čtvrtinou německého obyvatelstva) netvořil odvěkou a trvalou hráz proti Germánstvu, čímž by se navíc, logicky domyšleno, ve střední Evropě stával ne poslední baštou Západu, nýbrž nejzápadnější výspou Východu.

⁶¹ KLIMEK A. *Boj o Hrad I*. Panevropa, 1996, s. 23.

2.6 Návrat prezidenta do vlasti a první léta vlády

Koncem roku 1918 se Masaryk vrátil do vlasti, která se stala novým státem. Do Francie připlul na lodi *Carmania* přes Anglii. 20. prosince 1918 překročil československou hranici v Horním Dvořišti⁶², kde se setkal se synem Janem.⁶³

21. prosince 1918 Masaryk triumfálně dorazil do Prahy. 22. prosince se konal obřad přísahy. Masaryk se tak řádnou a náležitou formou stal prezidentem Československé republiky. Shledání s manželkou bylo dojemné, ale Masaryk už musel čelit nesčetným problémům, s nimiž se potýkala mladá republika.

Rok 1919 byl pro mladé Československo strašlivý. Muselo čelit napětí na své severní hranici s Polskem, německým provokacím na hranici západní, hospodářské a morální bídě Rakouska na jihu a ofenzivě komunistů z Maďarské republiky na jihovýchodě. Navíc nešťastná smrt slovenského generála Milana R. Štefánika 4. května 1919 zkomplikovala spojení se Slováký. Navzdory několika rozdílným názorům by Štefánik mohl učinit mnoho pro posilování československé jednoty. Místo tohoto stát musel po čtyřiceti letech násilné maďarizace vzhledem k nedostatku učitelů, soudců a politiků posílat na Slovensko české úředníky, aby se mohla rozběhnout státní správa.⁶⁴

První obecní volby, jež se konaly 15. a 16. června 1919, pozměnily politickou rovnováhu. Těžiště se jako v mnoha evropských zemích posunovalo nalevo: sociální demokraté získali 30% hlasů, agrární strana 20%, národní socialisté 15%, katolická lidová strana téměř 10%, národní demokraté 8%. Vzhledem k tomuto posunu doleva se Masaryk rozloučil s prvním předsedou vlády Karlem Kramářem. Byl to rovněž způsob, jak mohl Masaryk zaujmout odstup od Kramářova rusofilství v době, kdy Rusko zabředalo do bolševismu. Po Kramářovi nastoupil 8. července 1919 sociálnědemokratický premiér Vlastimil Tusar, který s vřelým Masarykovým požehnáním zavedl mnohá sociální opatření (znárodnění uhelných dolů, pozemková reforma). Byl to šikovný způsob jak uspokojit, ale zároveň i zbrzdit sociální tužby obecně rozšířené v celé poválečné Evropě. Tusar se vzdal funkce koncem léta 1920.

⁶² MASARYK T.G. *Cesta demokracie*. Čin, 1934, s. 3.

⁶³ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 223.

⁶⁴ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 223.

29. února 1920 byla prozatímním Národním shromážděním přijata československá ústava. První volby do Národního shromáždění v dubnu 1920 potvrdily politickou sílu sociální demokracie, což Vlastimilu Tusarovi umožnilo dál působit v čele vlády. V tomto již normálnějším rámci byl 27. května 1920 Masaryk – stále neupřímnou volbou oběma komorami parlamentu zakotvenými v ústavě, senátem a poslaneckou sněmovnou – opět snadno zvolen prezidentem republiky. Vztahy s rakouskou republikou prezidenta Hainische se Masaryk snažil normalizovat řadou setkání, což v prosinci 1921 vedlo k podepsání lánských dohod. Ministr zahraničí E. Beneš se zasadil o vznik Malé dohody orientované na Francii. Malá dohoda byla vytvořena na základě smlouvy podepsané 14. srpna 1920 v Bělehradě Československem a Jugoslávií jako ochrana proti německé rozpínavosti. Následujícího roku ji v dubnu-červnu 1921 posílilo přistoupení Rumunska; jejím ručitelem byla Francie.⁶⁵

2.7 Dvacátá léta

Rok 1921 byl rok zesilování bolševického nebezpečí v Evropě. Koncem roku 1920 a během roku 1921 se v československé sociální demokracii tvrdě diskutovalo o 21 Leninových a Zinověvových podmínkách. Postupným návratem legionářů ze Sibíře, kde bojovali proti sovětským bolševikům, napětí vyvrcholilo. Masaryk se velmi aktivně angažoval jednak tím, že anonymně vydal několik článků o životních podmínkách a vedení politiky v sovětském Rusku, jednak vydáním krátkého eseje nazvaném *O bolševictví*, kde zaujímal odstup nejen od komunismu, nýbrž i od jeho leninské varianty, a tvrdil, že je jen hrubou náhražkou odbojnictví ruských mužiků. Tvrdé potlačení pokusu o komunistický převrat v prosinci 1920 a obratná individuální amnestie v červnu 1921 (všeobecná amnestie byla vyhlášena v únoru 1922) na několik let omezily vliv komunistů na veřejnost.

Rok 1922 měl pro Masaryka dvě tváře: v politické a diplomatické rovině došlo za intenzivního přispění tehdejšího předsedy vlády E. Beneše k poměrnému uklidnění, avšak ze zdravotního hlediska to byl rok nešťastný jak pro něj, tak pro jeho manželku. Masaryk opět velmi akutně trpěl tuberkulózou, což bylo drženo v tajnosti, aby se zabránilo celonárodním i mezinárodním spekulacím. Znovu, tentokrát naposledy, pobýval v létě na Capri kvůli blahodárnému působení slunce. Jeho manželce se zhoršilo nervové onemocnění, které ji velmi vyčerpávalo, takže upadla do apatie. Na veřejnosti

⁶⁵ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 224.

se objevovala stále vzácněji, soukromě vycházela pouze kvůli hudbě nebo za nákupy a vždy v doprovodu.⁶⁶

2.7.1 Smrt Charlotty

Rok 1923 Masarykovi zasadil velmi tvrdou ránu. Po měsících churavění skonala 13. května Charlotta Garrigue Masaryková, která s ním prožila 45 let manželství. Přestože se její skon očekával, zasáhl Masaryk velmi tvrdě. Masaryk se na několik týdnů stáhl do ústraní a podnikl inkognito několikátýdenní cestu do Francie a Tuniska, aby skryl svůj hluboký žal. Když zármutek poněkud odezněl, smysl pro státnické záležitosti nabyl vrchu a nadešlo klidné desetiletí, kdy byl vládnoucí filosof Masaryk na vrcholu moci.⁶⁷

V říjnu 1923 si Masaryk k první oficiální návštěvě zahraničí zvolil Francii v rámci cesty, která ho zavedla rovněž do Belgie a Velké Británie. Jelikož Beneš celou svou zahraniční politiku soustředil na spojenectví s Francií, pařížská zastávka byla zásadní.

V roce 1924 vyústila v podepsání nejvýznamější smlouvy Československa mezi dvěma válkami: francouzsko-československé smlouvy o spojenectví, která kromě obvyklých politických, diplomatických a kulturních ustanovení předpokládala celou řadu tajných vojenských ujednání. Československo se tak stalo dobře umístěným spojencem, jehož Francie měla nadmíru zapotřebí po fiasku francouzské okupace Porúří. S podobným optimismem se Beneš zaníceně angažoval v multilaterální diplomacii ve Společnosti národů. Té ostatně v roce 1920 předsedal a po dlouhá léta byl členem její rady.

Když byl tedy nastolen politický a diplomatický klid, měl Masaryk více času na přemýšlení o historickém a filosofickém významu Československa na konci první světové války. V roce 1925 vydal objemnou knihu válečných vzpomínek nazvanou Světová revoluce. Ve skutečnosti jde o analýzu sil působících v pozadí států zapojených do války: sil demokratických proti reakcionářským a teokratickým silám. Téhož roku se Masaryk seznámil s mladým nadaným spisovatelem nové generace Karlem Čapkem.

⁶⁶ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 225.

⁶⁷ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 225.

Z řady jejich přátelských rozhovorů později vznikla kniha *Hovory s TGM.*, což jsou vlastně vzpomínky prezidenta, který se v čilosti blížil k osmdesátce.⁶⁸

V roce 1926⁶⁹ došlo k pokusu o fašistický převrat z podnětu Radoly Gajdy, bývalého legionáře s duší dobrodruha. Přebat byl rychle zmařen díky bdělosti Masaryka, Beneše a celé vlády. Tato epizoda ostatně osvědčila pevnost režimu, což je patrné i ve větší vstřícnosti k německým kruhům zaštitěné Masarykem. V témž roce 1926 totiž byli do československé vlády jmenováni dva ministři německé národnosti. Obě události ukazují, že nacionalisté byli v té době zcela pod kontrolou a že se Československo úspěšně vyvíjelo v mnohonárodnostní demokracii cestou, již Masaryk vytyčil.⁷⁰

Završením této politiky bylo třetí zvolení Masaryka prezidentem v roce 1927.⁷¹ Masaryk dal jasně najevo, že pro to nic nepodnikne, že se sice nepřestane o politiku zajímat, ale o své znovuzvolení se sám ucházet nehodlá. Odjel tedy na studijní cestu na Blízký východ, a přesto byl opět snadno zvolen. Byl tehdy dokonale zdravý, při vojenských přehlídkách jezdil na koni, po výstavištích procházel rázným krokem, poskytoval četná interview domácím i zahraničním novinářům.⁷²

2.8 Třicátá léta

V roce 1930 začalo Československo trpět celosvětovou hospodářskou krizí, což bylo odrazem jeho vztahů s Rakouskem, kde v roce 1929 zkrachovala banka Credit Anstalt. Od tohoto roku Československo zažívalo značné zpomalení hospodářských aktivit založených zejména na průmyslu a zaměřených do značné míry na export na trhy postižené krizí. To vedlo k růstu nezaměstnanosti, která zasáhla téměř milion osob. Obzvláště postižené byly kraje s textilním průmyslem na severu a na západě země osídlené německy mluvícím obyvatelstvem. Masaryk patřil ke generaci politiků, kteří neměli ekonomické vzdělání. Navíc se o hospodářské mechanismy nijak nestaral, ne že by zapomínal na své chudobné mládí, ale jako později de Gaulle nebyl dalek názoru, že „de minimis non curat praetor“, zejména pokud má šikovného ministra financí.

⁶⁸ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 225.

⁶⁹ KLIMEK A. *Boj o Hrad II*. Panevropa, 1996, s. 23.

⁷⁰ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 230.

⁷¹ KLIMEK A. *Boj o Hrad II*. Panevropa, 1996, s. 133.

⁷² SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 231.

Komunisté Masaryka obviňovali, že když jede ven z Hradu, nemá v kapse ani korunu. Ať už to byla pravda, nebo ne, Masaryk by nebyl první hlavou státu, která by se tak chovala.

Rok 1931⁷³ očekávané zlepšení nepřinesl. Tím méně rok 1932, kdy se opět vynořily útoky nacionalistické pravice, jimž přetrvávající hospodářská krize nahrávala. Navzdory svému ústavnímu postavení Masaryk neváhal proti těmto útokům energicky zasáhnout. V roce 1933, se starý a stále velmi oblíbený prezident ve věku 83 let přehlížel vojska na koni, aby ukázal odhodlání československého lidu bránit se případným rejdům mocného německého souseda.

V roce 1934 Masaryk vydal pokyn ujímat se uprchlíků před nacismem, zejména intelektuálů jako Albert Einstein či Heinrich Mann. Německy mluvící obyvatelstvo Československa začínalo dopřávat sluchu demagogii německých národních socialistů, kterou v roce 1933 přejal Hitlerův spřeženec, liberecký rodák Konrad Henlein. Téhož roku na jaře Masaryka v 84 letech postihla první mozková příhoda. Navzdory zdravotnímu stavu a svému zdráhání byl Masaryk, osvoboditel národa, 24. května 1934⁷⁴ zvolen počtvrté prezidentem republiky. Toto rozhodnutí politických kruhů blízkých Masarykovi vycházelo z úvahy, že pro jakéhokoli Masarykova nástupce bude obtížné dosáhnout konsensu. Většina vůdců politických stran se raději dohodla na Masarykově jméně, aby se vyhnula parlamentním rozepřím. Všichni věděli, že je to jen způsob, jak získat čas.⁷⁵

2.8.1 Masarykova demise

V roce 1935 nabývalo rozhodnutí o Masarykově odchodu z funkce na naléhavosti, což politické strany donutilo odložit stranou své spory a chtě nechtě se přiklonit k Masarykovu nejvěrnějšímu spolupracovníkovi již od První světové války – k Edvardu Benešovi. 14. prosince 1935 mohl tedy Masaryk, velmi oslabený chorobou, s klidem podat demisi.⁷⁶

⁷³ KLIMEK A. *Boj o Hrad II*. Panevropa, 1996, s. 270.

⁷⁴ KLIMEK A. *Boj o Hrad II*. Panevropa, 1996, s. 386.

⁷⁵ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 233.

⁷⁶ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 233.

Koncem roku 1935 se Masaryk zbavil břemene prezidentské funkce a mohl dál bydlet v Lánech. Žil tam ještě jednadvacet měsíců, střídající četbu a projížďky koleskou, obklopen přáteli a zejména dcerou Alicí a synem Janem. Zde pokojně zemřel 14. září 1937.⁷⁷

3 Politika a hodnoty u Tomáše Garrigue Masaryka

3.1 Politické hodnoty T.G. Masaryka

Politika mě zajímala vždycky. Už ty vesnické půtky mezi Slováky a Hanáky, později mezi námi českými a německými kluky v Brně byly politika v malém – musel jsem si uvědomit poměr Čechů a Němců. I ten můj úmysl jít na konsulární akademii byl zpola romantika, zpola nejasněný zájem politický. Můj vztah k politice byl nejdřív jen theoretický; to už Plato mě upoutal tím svým filofofováním o politice, a když jsem se dal do sociologie, dostával jsem se eo ipso do politických problémů. I národní hospodářství mě poutalo; ve Vídni jsem poslouchal Mengra, v Lipsku Roschra, a jako universitán jsem se již prokousal druhým vydáním Marxova „Kapitálu“.⁷⁸

3.2 Bojovník za pravdu

Když mermo chcete definici pravdy: řekl bych: pravda je to, co bezpečně a kriticky víme, co je skutečnost uvědomělá. To je to celé: to, co víme, vědět bezpečně a s jistotou, aspoň s veškerou jistotou té doby dosažitelnou. Jak to řekl Aristoteles: člověk od přírody baží po poznání – ano, ale baží právě po poznání jistém a bezpečném. Potřeba jistoty, potřeba přesvědčení a pravdy: to je základ a smysl celé noetiky, nic víc.⁷⁹

Osobnost Tomáše Garrigue Masaryka vždy působila jako určité ztělesnění čestnosti a morálních hodnod, není proto divu, že v těchto směrech bývá často kladen za vzor i dnes. Vždyť heslo, které je často s Masarykem spojováno a kterým by se lidé měli řídit: „Nebát se a nekrást“ je aktuální snad v každé době.

⁷⁷ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 235.

⁷⁸ ČAPEK K. *Hovory s T.G.M.*. Čin, 1937, s. 104.

⁷⁹ ČAPEK K. *Hovory s T.G.M.*. Čin, 1937, s. 196.

Jednou z oblastí, ve které se Masaryk výrazně angažoval byla sociologie. Snažil se doplňovat a dále rozvíjet teorie samotného zakladatele sociologie, kterým byl Auguste Comte.⁸⁰ Tvrdil, že Comte mimo jiné opomíjí rozlišování teorie a praxe a také často zapomíná na roli jedince. Masaryk byl účastníkem mnoha veřejných sporů, týkajících se velkých témat, ale mnohokrát také dokázal, že když je v sázce pravda, neváhá se postavit ani na stranu jedince, klidně i proti velké přesile. Toto dokázal například v kauze Leopolda Hilsnera.

3.2.1 Kauza pravosti rukopisů

Největší aférou akademického rázu, do níž se Masaryk zapletl, byl slavný spor o Rukopisy, který na dlouhá léta rozdělil celou společnost. Rozvinula se 15. února 1886 článkem filologa Jana Gebauera, profesora na české pražské univerzitě, v Masarykově měsíčníku *Athenaeum*⁸¹, jímž reagoval na článek Martina Hattaly v *Národních listech*, kde ho nazval „kdejakým šmokem“. Gebauer zpochybňoval pravost Rukopisů, z nichž jeden byl „nalezen“ v roce 1817 ve Dvoře Králové a druhý v roce 1920 na Zelené Hoře; měly dokládat, že česká kultura je starší než kultura německá a že nad ní měla převahu. Měly totiž pocházet ze 13. a 9. století, tedy z doby dávno před příchodem německého živlu do Čech. První rukopis našel ve věži děkanského kostela svatého Jana Křtitele ve Dvoře Králové nad Labem nacionalistický spisovatel a někdejší žák Josefa Dobrovského Václav Hanka, obdivovatel carského Ruska. Rukopis byl veřejnosti předveden 16. září 1817. Šlo o zlomkový soubor šesti epických zpěvů, dvou lyricko-epických básní a šesti zpěvů lyrických. Byl považován za nejvýznamější doklad staročeské literatury. Druhý rukopis, „nalezený“ na zámku Zelená Hora, byl anonymně zaslán nejvyššímu purkrabímu Českého království a zakladateli českého Národního muzea hraběti Františku Antonínu Kolovrat-Libštejnskému. Skládal se ze dvou epických básní, které měly pocházet z českého starověku. Hlavní část líčí legendu o Libušině soudu nad Chrudošem a Štáhlavem. Teprve v roce 1859 na veřejnost proniklo, že tento rukopis našel jistý muž jménem Kovář v archivech zelenohorského zámku.⁸²

Rukopisy tedy měly svým obsahem i formou dosvědčovat vyspělost české kultury ve středověku. Jazykovědec Josef Dobrovský se domníval, že lze uznat pravost

⁸⁰ MASARYK T.G. *Ideály humanitní*. Čin, 1946, s. 48.

⁸¹ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláfk, 2007, s. 35.

⁸² SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 63-64.

prvního rukopisu, ale popíral ji u druhého. Lingvista Josef Jungmann a Pavel Josef Šafařík a historik František Palacký připouštěli pravost obou Rukopisů. V zahraničí v pravost Rukopisů uvěřil francouzský slavista Louis Leger a po něm i francouzský znalec středověku Gaston Paris, přinejmenším zpočátku. V Čechách ve věci pravosti Rukopisů zavládla posvátná jednomyslnost. Sloužily v zápase Čechů za stejná práva, jaká měli Němci žijící v Čechách. Poskytly inspiraci několika českým umělcům 19. století, například spisovateli Juliu Zeyerovi, malířům Josefu Mánesovi a Mikoláši Alšovi, sochaři Josefu Václavu Myslbekovi, skladatelům Bedřichu Smetanovi v jeho slavné opeře Libuše a Antonínu Dvořákovi, který z nich v roce 1872 zhudebnil šest zpěvů. Ještě koncem 19. a začátkem 20. století mnohé význačné osobnosti dál obhajovaly pravost Rukopisů, například nacionalistický senátor a bývalý rektor Karlovy univerzity František Mareš, který vydal ve 30. letech v tomto smyslu brožuru. Ještě dnes Česká společnost rukopisná, jejímž předsedou je inženýr Jíří Urban, pokračuje ve snahách o dokázání pravosti Rukopisů navzdory „tvrzením oficiální vědy“.

Článek filologa Jana Gebauera⁸³ zdůrazňoval nesrovnalosti těchto rukopisů čistě z gramatického hlediska: na šestnácti stránkách pergamenu a v šesti tisíci slovech našel téměř tisíc gramatických prohřešků proti staročeštině, a dokonce i proti češtině jako takové. Nešlo jen o archaismy, nýbrž opravdu o gramatické chyby. I dnešní vydání Rukopisů musí opravovat nejhrubší chyby, aby byl text českým školákům vůbec srozumitelný. Na podporu Gebauerova článku vyšel jiný článek, tentokrát od pozitivistického historika Jaroslava Golla, rovněž profesora na české univerzitě v Praze. Gollův článek se opíral o systematickou čtyřměsíční práci a vyšel v červencovém čísle *Athenaea* roku 1886. Poukazoval na četné anachronismy, například ve společenských strukturách vyplývajících z popisů. Některé události zapsané v Rukopisech, zejména v Rukopise královedvorském, nemohly být v době předpokládaného středověkého vzniku známi nebo k nim prostě nikdy nedošlo, jak ukazovala věda, která od doby Hankova „objevení“ rukopisu pokročila. Autoři Rukopisů se opírali o historické události uváděné v kronickách o několik století starších než doba jejich údajného vzniku.⁸⁴

⁸³ MACHOVEC M. *Tomáš G. Masaryk*. Melantrich, 1968, s. 101.

⁸⁴ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 65.

Celá tehdejší generace nejen umělců byla inspirována těmito „nejstaršími památkami české minulosti“, již Dobrovský se hrozil nad formou, která neodborníkům připadala „staročeská“, zdálo se jim, že má romanticky strhující neomylný punc dávnověku. Tím ovšem pak obsah Rukopisů srostl ve vědomí národa i s jistými opravdovými uměleckými hodnotami, boj proti nim nebyl snad jen bojem proti mýtům, ale musel způsobit i opravdovou bolest. Ale šlo o víc než o bolest romantických srdcí a o obavy českých kupců z jáso tu německé konkurence: šlo o smysl vědy pro člověka, o typicky masarykovský problém, je-li věda sama sebou.⁸⁵

Masarykova úloha v záležitosti Rukopisů byla nemalá, neboť řídil časopis, v němž oba nejkritičtější články vyšly. Masaryk na pochybnosti o pravosti Rukopisů upozornil moravský profesor Alois Vojtěch Šembera, otec jeho důvěrnice Zdeňky Šemberové, s nímž se stýkal ve Vídni. Sám Masaryk Gebauerův únorový článek opatřil komentářem, kde dal jasně najevo svůj nesouhlas s pravostí Rukopisů. Gebauerovi napsal: „...kontroverse nesrovnává se se ctí naší ani pravdou, a doma i v cizině velmi si škodíme... Nepochopuji, jak někdo tvrditi může, že čest národa vyžaduje obhájení rukopisů! Čest národa vyžaduje obhájení resp. poznání pravdy, nic více, a větší je mravnost a zmužilost uznávající omyl, nežli obhajování omylu, jež třeba celý národ sdílí.“

Masaryk ovšem nebyl sám, protože kromě Gebauera a Golla se k němu přidali i další učenci jako Jiří Polívka, M. Opatrný, Jindřich Vančura, Václav Vlček, Josef Thuhlář či Otokar Hostinský. Masaryk se opět ozval v březnovém čísle 1886 Athenaea, když volal po více oborovém kritickém prozkoumání Rukopisů z hlediska sociologického, historického, estetického a paleografického. Jasně položil otázku, za jakých okolností Václav Hanka rukopis „nalezl“. V následujících měsících každé číslo Athenaea přinášelo vždy další studii, která mýtem o Rukopisech otřásla vždy o něco víc.

Masarykův vydavatel Jan Otto přestal v dubnu 1886 měsíčník Athenaeum vydávat a Masaryk musel časopis nadále vydávat na vlastní náklady. Jan Otto mu rovněž vypověděl spolupráci na redakci encyklopedického slovníku. Následujícího měsíce doznala aféra s Rukopisy takových rozměrů, že Masaryk pocítil její přímé důsledky ve svém služebním postupu. Když odjížděl z Vídně do Prahy, bylo mu do tří

⁸⁵ MACHOVEC M. *Tomáš G. Masaryk*. Melantrich, 1968, s. 100.

let přislíbeno místo řádného profesora. Začátkem února 1886, o deset dní dříve, než vyšel v Athenaeu Gebauerův článek, byl podepsán záměr o jeho jmenování a to i profesory, kteří se v záležitosti Rukopisů stali jeho protivníky, jako profesor Jan Kvíčala. 27. května 1886 se konala schůze univerzitní komise, která měla jednat o Masarykově jmenování řádným profesorem. Jmenování však bylo zamítnuto, neboť nezískalo nadpoloviční většinu (11 odpůrců proti 11 příznivcům). Masarykovi pak nezbylo než si na jmenování počkat dalších deset let a řádným profesorem české univerzity v Praze se stal až 1. ledna 1897.⁸⁶

V sázce bylo mnohem víc než jedna akademická odborná otázka: šlo o ráz a stupeň morálního profilu české inteligence, české vědy a kultury vůbec. Podobně by zase však byl jednostranný a schematizující názor, ostatně častý, jako by tu bojovala nějaká „věda vůbec“ proti nevědomosti, pověrám, měšťácké ideologii, národním mýtům. I o to jistě šlo, ale takhle jednoznačné to nebylo: česká věda právě nebyla něčím „jednoznačným“, šlo i o velký boj uvnitř této vědy samé. Vždyť když Gebauer a Masaryk snesli nové pádné argumenty proti Rukopisům, když se k nim přidala zprvu jen hrstka těch, kteří měli čest vědce, např. historik Jaroslav Goll či obhájce Smetanovy hudby, estetik Otakar Hostinský – většina pražských vědců naopak, pod tlakem nacionalistické veřejnosti a zejména tisku, byla ochotna mlčet, ano tvrdit opak svého lepšího přesvědčení. Šlo tedy o víc – a ne náhodou, že Masaryk všeobecně sklídl morální plody vítězství, protože až on měl odvalu udělat z toho veřejnou záležitost, netutlat to mezi „povolnými odborníky“, ale vnést to do veřejnosti. A zase vůbec ne proto, že by odtud očekával pomoc, naopak: udělal to, i když věděl, že právě odtud půjde hlavní tlak proti odpůrcům Rukopisů. Pro podstatu celé záležitosti je důležité právě to, že odborníci jemu, Masarykovi, těžce zazlívali a vyčítali, že se obrátil k „ulici“, ač ta přece ve zdrcující většině šla proti němu. Právě v tom směru a skrze takovéto stránky celé záležitosti se dostaneme k jádru věci“ neboť teprve tímto zveřejněním a zhalasněním celé věci se právě pro většinu odborníků podstatně změnila situace, nemohli již mlčet či všelijak proplouvat mezi svědomím „národním“ a „vědeckým“, museli riskovat, něco dělat, a pokud jim jejich úzkostné národní svědomí nedoporučovalo dělat si ostudu a obtíže v současnosti, muselo jim být jasné, že mohou proto mít tím větší ostudu v budoucnosti. Odtud ten odpor k Masarykovi, který vytvořil pro českou vědu docela novou situaci, odtud i vášně a ten nekonečný příval sprostoty a

⁸⁶ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 65.

silných slov, urážek a insinuací, kterými Masaryk musel projít. On však věděl, že nejen jeho přátelé, ale i ti jeho odpůrci se tím již ocitají v této nové situaci.

Celkem zvato by z ryze odorných hledisek právě pro Rukopis Zelenohorský, ten „národně“ vlastně důležitější, obsahující slavný „Libušin soud“, mohlo stačit, co přinesl Josef Dobrovský, pro Rukopis Královedvorský, co přineslo bádání let sedmdesátých, ne-li pro jednornačné odsouzení, tedy v nejlepší případě pro takové podezření, aby se z „největších památek české minulosti“ stalo něco povážlivého. Ale ovzduší nacionalismu způsobilo, že vlastně vše od roku 1886 jen doplňuje a usoustavňuje to, co se znalo již dříve. Záležitost nabyla zcela jiných poloh a docela jiného smyslu než pouze akademické otázky.⁸⁷

Šovinisticky zfanatizovaný dav v tom ovšem spatřoval ne věc vědy (prostý nevzdělaný člověk samozřejmě nemůže rozumět tomu, v čem je smysl a poslání vědy), ale jakési „politiky“, resp. oné pražské kryptopolitiky, onoho prosazování „zájmů“, onoho odreagování komplexu méněcennosti, oněch „jistot“ vlasteneckých vášní. Proto pochopitelně hlavní argument proti Masarykovi z těchto pozic byl týž, jaký kdysi uváděl již Svoboda vůči Dobrovskému, totiž zda Masaryk není placen Němci, vládou, židy nebo někým jiným. I to jistě nelze přejít jako něco lhotejného, vždyť docházelo i k osobním inzultacím: Masaryk musel projít léta trvající kalvárií. Jistě i to bylo důležité pro jeho další osobní vyzrávání, jen tak můžeme rozumět tomu, co přišlo dále. Ale ani to nebylo ještě to hlavní.⁸⁸

Hlavní bylo – a jen na tom základě porozumíme podstatě Masarykova myšlenkového vývoje a jeho bytostné potřebě nevyhnout se, ano v jistém smyslu vyprovokovat tuto kalvárii, Masaryk zveřejněním celé otázky, jejím zradikalizováním posunul morální problém do docela nových, náročnějších poloh, že donutil českou vědu a českou inteligenci vůbec vyjít z těch pohodlnických opevnění dosavadního autoritářství, z těch tichých, nepsaných „národních dohod“ o vzájemném neútočení, z oně zmytologičtělých vlastní podvojných situacích; donutil tedy vědu, aby se ptala po svém vlastním principu, po svém smyslu pro člověka, po svém poslání ve společnosti a národě. Donutil vědu k tomu, co chtěl starý Dobrovský kdysi, ale k čemu mu chybělo sil: k uznání, že jen a jen pravdou, vědeckou náročností a maximální sebekritičností lze

⁸⁷ MACHOVEC M. *Tomáš G. Masaryk*. Melantrich, 1968, s. 103.

⁸⁸ MACHOVEC M. *Tomáš G. Masaryk*. Melantrich, 1968, s. 104.

„sloužit národu“. Tím teprve (a je samozřejmé, že mu to většina vědců dlouho zazlívala, neboť to bolelo, i když to byly rány očištěné) byla odčiněna ona křivda, kdysi spáchaná na Dobrovském, ale tím i na národě, na úloze pravdy v národě a tím i na možné úloze národa v boji o pravdu. Tím se umožnilo, aby další vývoj české vědy mohl navázat na velké osvícensko-racionalistické tradice, aby se zbavil ideologického ziluzivnění a jiných překážek. To, že pak v dalším vývoji, ač často v těžkých krizích a zápasech, česká věda již jako celek vpodstatě nepropadla nejhoršímu nebezpečí „odvědečtění“ v jakýchkoliv „službách“, na to mají trvalou, nedozírnou zásluhu boje osmdesátých let a především Masarykovy. Ne tedy „čistou vědou“ se tu tehdy zvítězilo, ale důležité bylo právě to, že Masaryk uměl i z vědy udělat mravní existenciální záležitost, věc lidské cti, opravdovosti, utrpení i potěšení, ano oné blaženosti, která může přijít jen tam a jen v té míře, v jaké míře se projevila i odvaha převzít utrpení. Tak došlo k obnově principu vědy jakožto mravní hodnoty, tak se jej kdysi do vínku novočeské kultury snažil uložit i sám Josef Dobrovský.⁸⁹

Ve sporu o Rukopisy a v jeho dohře Masaryk po vědecké stránce zvítězil, avšak za cenu akademického trestu. Nepravost Rukopisů byla definitivně prokázána chemickým rozbořem v letech 1967 až 1970.⁹⁰

3.2.2 Hilsneriáda

V roce 1899 v aféře podobné francouzské Dreyfusově aféře zachránil Masaryk vyšetřováním v terénu v Polné na Moravě před popravou Leopolda Hilsnera, který byl jako Žid neprávem obviněn z rituální vraždy mladé katoličky.⁹¹ Díky tomuto důkladnému vyšetřování, na jehož základě Masaryk vydal brožuru k celému tomuto případu, kde podával nezvratné důkazy, že se nejednalo o rituální vraždu, jak se většina společnosti domnívala, upadl v nemilost u velké části tehdejší společnosti. Často byl označován za přísluhovače Židů a také, že je Židy za svou angažovanost placen.

⁸⁹ MACHOVEC M. *Tomáš G. Masaryk*. Melantrich, 1968, s. 106.

⁹⁰ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 67.

⁹¹ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 72.

Podle Masaryka byla celá tato kauza založena na pověře (rituální vraždy), která byla nebezpečná tím, že dokázala zaslepit prakticky téměř celou lidskou společnost, akademicky vzdělavé lidi nevyjímaje.⁹²

Proces polenský podává po stránce psychologické přímo typický příklad, jak působí sugesce, resp. víra (pověra). Lidé, kteří čin vyšetřovali a posuzovali, oslepli, ohluchli a sami celé pověře uvěřili.⁹³

Jak takovýmto pověrám čelit? Masaryk se přikláněl spíše k tomu, že mnohem lepší je čelit pověrám konkrétními důkazy nežli všeobecnými úvahami. Důležité také je nevinít národ jako celek, ale snažit se hledat konkrétní zdroje, které mají na šíření pověr největší podíl.

Zlá kampaň byla ta „Hilsneriáda“, když jsem se musel rvát s pověrou o rituální vraždě. Já jsem se zprvu o ten Hilsnerův proces nezajímal, ale přišel za mnou můj bývalý žák z Vídně, spisovatel Sigismund Münz, Moravan, a ten mě přiměl k tomu, že jsem vystoupil. O rituální pověře jsem znal knihy berlínského theologa Starcka, který vypsal vznik a historii té pověry. Řekl jsem panu Münzovi svůj názor o věci a on to oznámil veřejnosti v „Neue Freie Presse“. Tím jsem se dostal do té mely. Vídeňští antisemité poštváli český nacionální a klerikální tisk, začali tlouci do mne – nu, musel jsem se bránit; když už jsem řekl A, řekl jsem i B a C. Musel jsem k tomu študovat kriminalistiku i fisiologii; o tom všem jsem tenkrát dal veřejnosti podrobnější zprávu. Zajel jsem i do Polné, abych prohlédl místo zločinu a jeho okolí. Pak řekli, že jsem za to placen od Židů. Na mé universitní přednášky přišli studenti – nestudenti a ukřičeli mě. Napsal jsem v tom křiku na tabuli křídou protest proti hloupým pomluvám a vyzval posluchače, aby mně podali důkazy a důvody své demonstrace.⁹⁴

Nápis, který tehdy Masaryk na tabuli napsal zněl takto: Celý proces polenský a jeho antisemitické využitkování je atentátem proti zdravému rozumu a lidskosti.⁹⁵

Přihlásil se ten den odpoledne jen jeden, takový útlý a slušný mladíček – byl to pozdější básník Otakar Theer. Aby demonstranti nemyslili, že mám před nimi strach,

⁹² MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláfká, 2007, s. 37.

⁹³ MACHOVEC M. *Tomáš G. Masaryk*. Melantrich, 1968, s. 264.

⁹⁴ ČAPEK K. *Hovory s T.G.M.*. Čin, 1937, s. 116.

⁹⁵ MACHOVEC M. *Tomáš G. Masaryk*. Melantrich, 1968, s. 264.

obešel jsem celou posluchárnu a vyzýval k argumentaci – nikdo se k tomu neodvážil. Prosím vás, tehdy ani universita se nehnala do toho udělat pořádek; jen zastavila na čtrnáct dní mé přednášky. Večer přišli demonstranti k mému bytu: já jsem ležel nachlazen, a tu má žena sešla k demonstrantům na ulici a řekla jim, že ležím, ale chtějí-li se mnou mluvit, ať pošlou ke mně deputaci. Nepřišli. Tu kampaň jsem dost ucítil, ne tak kvůli sobě, ale bylo mně stydno za tu úroveň. Za války jsem pochopil, k čemu to také bylo dobré: světový tisk je zčásti řízen nebo financován od Židů; znali mne z Hilsnerovy aféry a teď se odvděčili tím, že psali o naší věci sympathicky nebo aspoň slušně. Politicky nám to hodně pomohlo.⁹⁶

3.2.3 Náboženské spory

Když se hovoří o Masarykových střetech, uvádějí se zpravidla nejznámější dva, tedy rukopisné boje a hilsneriáda. Dodnes se však stydlivě zamlčuje kolize třetí – s katolickými preláty.⁹⁷ Už poté, co papež Pius IX. proklamoval svoji neomylnost a od profesorů se žádalo, aby služebně přísahali na neposkrvněné početí Panny Marie, vystoupil Masaryk z katolické církve – na čas se přiklonil k evangelíkům, ale brzy mu i tato konverze přestala vyhovovat. Přišel na to, že církve má jako všechny instituce sklon sama sebe vydávat nikoli za prostředek, ale za cíl, tj. zbožstit se – kněží, zřízení církve, se prohlásí vyvolenými, obklopí se řadou výsadních dogmat, a tak se náboženství postupně převádí do obřadnictví, vyprazdňuje se, církve se stává poduškou světské moci, oltář a trůn se vzájemně podpírají. Tomu se Masaryk vzepřel. Dopracoval se k názoru, že by náboženství nejvíce prospělo, kdyby se vlastně odcírkvenilo, kdyby se takřkajíc každý sám sobě stal papežem a spojoval se se svým bohem bez prostředníka. V tomto postoji se vlastně odráželo úsilí o demokratičnost a demokracii. A samozřejmě to vyvolalo oheň na střeše! Střetání se projevilo v celé sérii: když šlo například o to uctít památku Husovu, postavil se na odpor katolický politik Schwarzenberk výrokem, že husité byli jenom banda lupičů a žhářů. Popudil českou veřejnost a jmenovitě Masaryka, který se pak přihlásil do čela snah za postavení Husova pomníku v Praze. Nebo v roce 1892 při 300. výročí narození Komenského, kdy habsburská vláda oslavy zakázala, dokonce i na školách – zorganizoval Masaryk cyklus přednášek. Rozlícení klerikálové nakonec vyvolali proti Masarykovi několik soudních líčení: poprvé se tak

⁹⁶ ČAPEK K. *Hovory s T.G.M.*. Čin, 1937, s. 117.

⁹⁷ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláfká, 2007, s. 39.

stalo u soudu na Praze 1, kde byl obviněn za urážku kněžského stavu. Zastal se totiž jednoho svého kolegy profesora, který byl udán farářem a přeložen na venkov a jemuž byl zastaven úřední postup. Masaryk byl zažalován za výrok, že „katecheta, který se toho dopustil, není služebníkem náboženství, nýbrž vlastně státem placeným denunciantem.“ A byl obviněn nikoli jediným žalobcem, nikoli třemi, nikoli třiceti, nýbrž třemi sty osmi kněžími! Jejich jmený seznam zabírá plných 13 spisových stran. Žádali, aby Masaryk byl exemplárně odsouzen a aby všem hradil soudní výdaje. Protože se Masarykovi podařilo prokázat oprávněnost svého tvrzení, pospíšily si katolické kruhy, aby se záhy konalo další tažení, a ještě závažnější – vynutila si je nejvyšší církevní hierarchie, kauzu dokonce z dálky sledoval sám císař pán Franz Josef. Masaryk se prý provinil rušením náboženství – hrozilo mu, že bude zbaven profesury a vyloučen ze všech rakousko-uherských univerzit. Když mu právní zástupce dr. Bouček předával obžalovací spis, který měl 220 stran, třásl se mu ruce. Masaryk na to pravil: „Klid – já už se nějak užívím. V nejhorším případě se odstěhujeme do Ameriky a začneme péct koláče a buchty.“ Naštěstí si předseda soudu před procesem přečetl časopis *Die christliche Welt* a v něm studii, která dokazovala, že Masaryk je velice zajímavý novátorský náboženský myslitel – a tak Masaryka osvobodil. Proces probíhal za obrovské veřejné pozornosti – před soudem čekaly zástupy lidí. A vítězný Masaryk byl přivítán poprvé potleskem.⁹⁸

3.3 Masarykova angažovanost v otázkách tolerance a společnosti

3.3.1 Masaryk ve vztahu k Židům

Mezi dvěma válkami tvořili Židé významnou složku československého obyvatelstva, protože za sčítání lidu v roce 1921 bylo v Československu zaznamenáno 180 535 osob židovské národnosti a 353 935 osob izraelského vyznání. Ty se hlásily k české, německé nebo maďarské národnosti.

Československá republika založená na demokratických hodnotách dodržovala základní svobody. Již v roce 1918 Masaryk prohlásil před americkou sionistickou federací: „Židé budou mít stejná práva jako občané našeho státu [...] Zrušíme nemorální a utlačující rakouský systém státních církví a náboženství k politickým cílům.“⁹⁹

⁹⁸ MAHLER Z. *Ano, Masaryk*. Sláfká, 2007, s. 40.

⁹⁹ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 311.

Masaryk se židovskou otázkou zabýval poměrně do velké hloubky. Za účelem získání co nejvíce informací z prostředí českých židovských obcí navázal spolupráci s významným židovským advokátem a novinářem Maxem Brodem.

3.3.2 Masarykův postoj k ženám a rovnoprávnosti

Již před první světovou válkou se Masaryk hodně zabýval otázkou žen a jejich postavením ve společnosti. Nejinak tomu bylo ani poté, co se stal naším prvním prezidentem. Jako první nové opatření bychom mohli vidět zavedení volebního práva pro ženy již v roce 1919. Tento zákon byl schválen 19. ledna 1919¹⁰⁰, nedlouho po Masarykově návratu do vlasti. Díky tomu mohly ženy vstoupit do československého Národního shromáždění a také do senátu. Jako příklad si můžeme uvést Františku Plamínkovou, jednu z významných politických osobností z doby mezi dvěma válkami. Integrace žen do politiky však nezašla tak daleko, že by získaly ministerské křeslo. Okamžitě se však projevila váha jejich volebních hlasů. V roce 1929 bylo schváleno několik zákonů důležitých pro československé ženy: občanské sňatky, zrušení některých překážek sňatku, usnadnění rozvodů. Za tyto zákony byly ženy prezidentovi velmi vděčné, neboť právě jemu připisovaly urychlení tohoto legislativního procesu. Masaryk také aktivně podporoval ženské iniciativy, čímž šel mnohým dalším příkladem.

3.4 Odkaz idejí Tomáše Garrigue Masaryka pro dnešní dobu

Tomáš Garrigue Masaryk byl jednou z největších osobností, které se podílely na utváření nejenom formy vlády a politických poměrů, ale také nových společenských hodnot v naší zemi. Po První světové válce došlo k mnoha významným změnám v naší společnosti. Tomáš Garrigue Masaryk měl konkrétní představu, nejenom o politických hodnotách, ale také o hodnotách morálních a společenských. Tyto hodnoty se během svého života snažil aplikovat do společnosti a je zjevné, že se mu to alespoň z části podařilo. Základem jeho politických hodnot byla demokratická formy vlády, která se uplatnila hned po vzniku Československa a s výjimkou nešťastného období socialismu ji stále v plné míře využíváme. Dále byl pak Masaryk velkým zastáncem a propagátorem takových hodnot, jako je svoboda, spravedlnost, rovnoprávnost. V dnešní době si život nevycházející z těchto základních předpokladů nedovedeme ani představit.

¹⁰⁰ SOUBIGOU A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Paseka, 2004, s. 308.

Tomáš Garrigue Masaryk bývá často kladen za vzor současným politickým elitám, což je rozhodně správné a to především právě v otázce společenských a morálních hodnot, které bývají dnes trochu odsunovány stranou. Možná bychom se měli všichni znovu zamyslet nad hodnotami, které Masaryk prosazoval a šířil, stejně tak jako nad jeho vizí celé společnosti. Jako příklad si zde dovolím připomenout heslo, které Masaryk hlásal a jistě se s ním sám neomylně řídil, tedy heslo: nebát se a nekrást.

Závěr

Tato bakalářská práce přináší ucelenou analýzu nejvýznamějších politických, společenských a myšlenkových přínosů našeho prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. Práce přehledně mapuje a utřídí všechny etapy života tohoto velkého a nejenom v naší zemi uznávaného politika.

V první části se práce věnuje analýze Masarykova osobního a rodinného života. Ten se nemalou měrou podílel na formování jeho osobnosti. Poté následuje komplexní zmapování činnosti a angažovanosti Tomáše Garrigue Masaryka ve společensko-politickém dění před rozpoutáním První světové války. Po historické analýze důvodů a nevyhnutelnosti vzniku První světové války následuje konkrétní rozbor aktivit Tomáše Garrigue Masaryka, které vedly ke vzniku samostatného Československa.

Po zmapování osobního přínosu Tomáše Garrigue Masaryka a ostatních nejdůležitějších vlivů, podílejících se na vzniku samostatného Československa následuje rozbor nejvýznamějších politických a společensko-sociálních hodnot a názorů, které se Tomáš Garrigue Masaryk snažil aplikovat do společnosti nověvzniklého demokratického státu.

Aktuálnost tématu této bakalářské práce spočívá především v rekapitulaci počátků demokracie v našem státě, zároveň také poukazuje na nutnost osvojení nejenom základních morálních a mravních hodnot, které by bylo v dnešní době prospěšné snad nejenom politickým elitám, ale také celé současné společnosti.

Seznam použité literatury

Literární zdroje

1. ČAPEK K.: Hovory s T.G.M.. 2. vyd., Praha: Čin, 1937, 351 s.
2. FERGUSON N.: Nešťastná válka. Přel. V. Viták. 1. vyd., Praha: Dokořán, 2004, 487 s. ISBN 80-86569-56-X
3. HART L.: Historie první světové války. Přel. V. Vystavělová. 1. vyd., Brno: Jota, 1992, 536 s. ISBN 80-7217-164-X
4. HERBEN J.: Masarykův rodinný život. 13. vyd., Praha: Fr. Borový, 1948, 89 s.
5. KALVODA J.: Genese Československa. Praha: Panevropa, 1998, 608 s. ISBN 80-85846-09-8
6. KLIMEK A.: Boj o Hrad I. Praha: Panevropa, 1996, 432 s. ISBN 80-85846-06-3
7. KLIMEK A.: Boj o Hrad II. Praha: Panevropa, 1997, 592 s. ISBN 80-86130-02-9
8. MAHLER Z.: Ano, Masaryk. 2. vyd., Praha: Slafka, 2007, 110 s. ISBN 978-80-86631-60-8
9. MACHOVEC M.: Tomáš G. Masaryk. 2. vyd., Praha: Melantrich, 1968, 282 s.
10. MASARYK T.G.: Cesta demokracie. 3. vyd., Praha: Čin, 1934, 529 s.
11. MASARYK T.G.: Ideály humanitní. 9. vyd., Praha: Čin, 1946, 83 s.
12. MASARYK T.G.: Nová Evropa. 4. vyd., Brno: Doplněk, 1994, 196 s. ISBN 80-85765-29-2
13. MASARYK T.G.: Světová revoluce. 3. vyd., Praha: Čin, 1936, 653 s.
14. PATOČKA J.: Tři studie o Masarykovi. 1. vyd., Praha: Mladá fronta a Vyšehrad, 1991, 136 s. ISBN 80-204-0142-3
15. SOUBIGOU A.: Tomáš Garrigue Masaryk. Přel. H. Beguivinová. 1. vyd., Praha: Paseka, 2004, 456 s. ISBN 80-7185-679-7
16. WARNER P.: První světová válka. Přel. J. Hrdina. 1. vyd., Ostrava: Oldag, 1997, 306 s. ISBN 80-85954-28-1

Abstrakt

HERDA, T. *Osobnost a politika Tomáše Garrigue Masaryka : bakalářská práce*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2009. 56 s. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Klíčová slova: Masaryk, Československo, politika, prezident.

Práce analyzuje hlavní politické a myšlenkové přínosy našeho prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. Dále řeší jeho přínos ke vzniku a fungování samostatného Československa. Po historické analýze následuje analýza jeho nejdůležitějších hodnot a idejí, kterými se řídil a které se zároveň snažil aplikovat do společnosti. Závěrečná část práce řeší aktuálnost celého tématu.

Abstract

HERDA, T. *Personality and politics of Tomáš Garrigue Masaryk : Bachelor thesis*. České Budějovice : The College of European and Regional Studies, o.p.s., 2009. 56 p. Supervisor: doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Key words: Masaryk, Czechoslovakia, politics, president.

This bachelor thesis analyses main political and intellectual contribution of our first Czechoslovakia president Tomáš Garrigue Masaryk. Then deals with his contribution to creation and function of Czechoslovakia. After historical analysis follows analysis of his most important values and ideas which he followed and wanted to spread into the society. The closing part of this bachelor thesis deals with recency of the whole theme.